

mijn *streek*

2020

NUMMER 1

THEMA

'Een heerlijke streek' van Frans Erens

PORTRET

Communisme en armoede
in de mijnstreek

Het leven van Trude Benedic

THEMA

Een bezoek aan de
Reichsgraf und Marquis
von und zu Hoensbroech

THEMA

Het Edenpark in Brunssum

MERKWAARDIG VERHAAL(D)

De Duivelsrit

Omslag:

Spoor en mijn in Heerlen rond 1910.

Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

Colofon

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen.
Tel. 06-10416501.
E-mail: redactie@MijnStreek-Parkstad.nl
website: www.MijnStreek-Parkstad.nl
Bankrekening: NL 86 INGB 0002 0699 07
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Het Land van Herle, Heerlen

Bestuur: W. Terpstra, voorzitter,
drs. A. Quaedackers, secretaris;
H. Otten, penningmeester; P. Borger;
R. Braad; mr.ir. J. Smeets.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur;
drs. K. Linders, redactiesecretaris;
drs. A. Quaedackers, eindredacteur;
A.S.M. Patelski; dr. F. Gerards;
drs. D. Smeets-Habets;
drs. J. Frins MA.

Richtlijnen voor de auteurs:

Artikelen kunt u per post of liever per mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN: 2468-6166
Jaargang 5 – 2020

Verschijnt driemaandelijks.
Abonnementen per jaar à € 19,90 of € 18,90 bij automatische incasso. Looptijd van een abonnement is uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers van dat jaar nageleverd.
Prijs van dit nummer: € 6,- excl. porto- en verpakkingskosten.

Vormgeving: Lieke Willems

Druk: CPF XL Communication, Landgraaf

Slavernij

Een van de boeiendste aspecten van de geschiedenis is voor mij de gedachtegang die mensen op het moment zelf hanteerden om hun handelen te legitimeren. Dat werd voor mij bijzonder actueel toen ik ontdekte dat omstreeks 1780 op kasteel Haeren in Voerendaal bij de toenmalige eigenaar Willem Hendrik van Panhuys een vriend op bezoek kwam die een zwarte Afrikaan als slaaf had met de ludieke naam Christiaan Narcis. Die vriend was de kolonel Rogier Suljard de Leefdael die in Maastricht in de Tongersestraat woonde.

Christiaan was geboren in Wassa in Ghana. Als twaalfjarige jongen was hij door zwarte Afrikanen ontvoerd en naar het slavenfort Elmina aan de westkust van Afrika gebracht. Daar kwam hij in handen van Willem Suljard de Leefdael, de oudste broer van de Maastrichtse kolonel. Willem had de gekidnapte jongen daarna 'ten geschenke' gezonden aan zijn broer in Maastricht.

Op 21 december 1783 werd Christiaan 's avonds in de St.-Janskerk te Maastricht gedoopt, nadat hij enige dagen tevoren de geloofsbelijdenis had afgelegd en als lidmaat van de kerk was aangenomen. Bij zijn doop ontving hij de namen Christiaan Narcis. De Weleerwaarde Zeergeleerde Heer C. de Groot Stiffry preekte bij deze gelegenheid over de zeer gepaste woorden uit Simeons Lofzang 'Een Licht tot verlichting der heidenen' [Lukas 2:32a (Statenvertaling 1977)]!

Een klassiek argument om de Afrikaanse slavenhandel te rechtvaardigen was de gedachte dat een Afrikaan kennis maakte met de ware God als hij werkte voor christenen in de Nieuwe Wereld. Hij was daar beter af dan op zijn eigen continent dat in staat van barbarij verkeerde. Bovendien vond men dat slavernij heel goed met het christendom was te verenigen omdat de bijbel immers zegt: 'Waar de geest des Heeren is, aldaar is vrijheid' [2 Corinthiërs 3:17b (SV1977)]. Waar het op aan kwam, was de geestelijke vrijheid en die kon heel goed samengaan met lichamelijke slavernij. Kortom, slavenhandel en het houden van slaven werd geprezen en gewettigd met citaten uit de H. Schrift.

Beste lezer, u zult begrijpen dat ik na hiervan kennis genomen te hebben met stomheid geslagen was. Hoe was zo'n collectieve dwaling in godsnaam mogelijk en hoe komen mensen op dit soort ideeën? Maar dat is nog niet alles. Ik vraag me nu ook voortdurend af aan welke collectieve dwalingen wij op de dag van vandaag lijden die ons over honderd of tweehonderd jaar voor de voeten worden geworpen.

Frans M. Gerards

INHOUD

Thema

- 4 Een heerlijke streek
Frans Erens

Thema

- 7 'Een heerlijke streek' van Frans Erens
Loek Kreukels

Thema

- 11 Het Edenpark in Brunssum
Fon Habets

Ingezoomd

- 14 Een bezoek aan de Reichsgraf und Marquis von und zu Hoensbroech
Paul Borger

Uit het depot

- 21 Noodweer in Heerlen in de zomer van 1932
Lieke Willems en Frans Boumans

Historisch actueel

- 23 Pand Kneepkens – Het kleine Glaspaleis
Lieke Willems en Frans Boumans

Portret

- 28 Communisme en armoede in de mijnstreek
Het leven van Trude Benedic
Loek Kreukels

Merkwaardig verhaal(d)

- 33 De Duivelsrit
Philippe van Wersch

Aangestipt

- 37 Roelof Braad, Koos Linders en Funs Patelski

FRANS ERENS

Een heerlijke streek

Maria Joseph Franciscus Peter Hubertus (Frans) Erens (Schaesberg, 23 juli 1857 – Houthem-Sint Gerlach, 5 december 1935) was een Nederlandse criticus en prozaschrijver. Hij behoort tot de stroming van de Tachtigers. Hij was auteur en mederedacteur voor *De Nieuwe Gids*. Zijn bekendste werk 'Vervlogen jaren' verscheen postuum in 1938.

Frans Erens (1857-1935). Foto: Willem Witsen

Van Frans Erens, de Limburgse Tachtiger, publiceert *Mijnstreek* in dit nummer een door onze redacteur Jean Frins ontdekte nooit eerder herdrukte tekst. In 'Een heerlijke streek' uit 1910 laat Erens zijn ongenoegen blijken over de gevolgen van de mijnindustrie voor zijn geboortestreek.¹ Het is een tekst die prikkelt en zelfs vandaag nog provoceert. Dat blijkt wel uit de uitvoerige reactie van dr. Loek Kreukels die wij hierna afdrukken. Kreukels heeft het nodige aan te merken op Erens' tekst. Daarbij portretteert hij de persoon Erens zoals die lange tijd is neergezet: braaf, bang, een beetje een slaapkamergeleerde. In het derde nummer van deze jaargang zal Kreukels zich buigen over de historische feiten. Dan zal blijken dat Erens wel degelijk de koe bij de horens vatte: de met mijnwerkers verbonden criminaliteitscijfers van omstreeks 1910 geven hem gelijk. 'Een heerlijke streek' verschijnt als voorproefje van 'Gendeleltre', de eerste wetenschappelijke biografie van Frans Erens, waaraan Jean Frins momenteel de laatste hand legt. Zijn proefschrift bevat niet alleen de nodige andere niet eerder herdrukte teksten van Erens, maar zal ook een beeld schetsen van zijn persoon dat afwijkt van het uit de literatuur bekende beeld van de brave, enigszins bange wereldburger.

Niet lang geleden reisde ik, van Holland komende, naar Aken en nam in Sittard een kaartje voor de zijlijn, die mij naar Herzogenrath zou brengen. Van Heerlen, of liever gezegd, van Hoensbroek af, scheen het mij, dat de streek aanmerkelijk veranderde. Zij leek niet meer op dat gedeelte van ons land, dat ik was doorgespoord. Wel was het landschap niet zonder schoonheid. Zachte heuvels wisselden met glooiende akkervelden en nu en dan vluchtte een oude massieve hoeve aan mijn raam voorbij. Doch het is niet over het min of meer aantrekkelijke van dit landschap, dat ik zal verhalen, maar van dat wat ik vernam in de trein over de toestand van deze streek. In de overigens zeer gezellig ingerichte tweede klasse coupé was ik in Sittard komen te zitten tegenover een nog jonge man, die naar het uiterlijk te oordelen een onderwijzer leek en die, toen ik een gesprek met hem was begonnen, dan ook bleek hoofd van een school te zijn in een van de grotere plaatsen, gelegen aan het lijntje Sittard-Herzogenrath. Wat hij mij vertelde over dit land was nu juist niet om er een gunstig idee van te krijgen en niet om te wensen daar zijn laatste levensdagen in een *otium cum dignitate* te gaan slijten. 'Nou, mijnheer,' zei hij met een enigszins Limburgs accent, 'dit landje zal u niet

mee vallen. Ik ben hier geboren en heb hier een boel zien veranderen en dat in zeer weinige jaren. Als kinderen liepen wij hier in kleine en grote bossen en als jongens dwaalden wij ongestoord urenlang over de grote hei. Het volk hier was vreedzaam en liet de voorbijganger ongemoeid zijn weg gaan. Een spoor was er toen niet. Wij reisden in ouderwetse diligences. Maar nu zijn er hier kolenmijnen en een spoor gekomen en nu is het alsof allerlei boze geesten uit de zwarte kolengrond zijn losgebroken, alsof de hel in de hoofden der mensen is gevaren. Je ziet nu overal verdachte tronies rondwandelen. Als zij niet trachten je van je beurs te beroven, wat dikwijls gebeurt, zodra zij de kans daartoe zien, en dat zijn meestal vreemdelingen, die dat doen, dan zijn het mensen van deze streek, die niet kunnen lijden, dat je een fatsoenlijke jas draagt of een sigaar rookt. Zij hebben niet veel in de wereld gezien en zij menen, dat zij, die niet in de mijn werken, of als boeren op het veld, dat dat nietsdoeners zijn en tegen die hebben zij een ware wrok. Bij groepen trekken zij 's morgens naar de mijn, stoken elkander voortdurend op en vernielen zoveel mogelijk alles, wat langs hun weg ligt. Jongens van 15 of 16 jaar gooien de ruiten in en als men ze een uitbrander geeft, uiten ze dreigende woorden, woorden die men niet kan nazeggen. Laatst was ik aan het station Schaesberg, waar ik moest wachten om de trein te nemen naar mijn standplaats. Ik zag dat ze daar een houten wachtlokaal voor de mijnwerkers hadden gezet, maar er waren geen banken of stoelen in: het leek een hok voor het vee, voor stieren of ossen. Er was niemand in natuurlijk. Ik ging nu naar de kleine wachtkamer van dat miserabel stationnetje en kreeg toevallig nog een plaatsje in de hoek op de enige bank. Op de vuile grond lagen vier mannen te kaarten. De bank zat vol, mijnwerkers en een paar oude vrouwen met korven op hun knieën. Een jonge frisse meid, men kon zien dat ze fatsoenlijk was, die ook binnen kwam werden de smerigste moppen met nare beminnelijkheid naar het hoofd gegooid, zodat het arme meisje wegliep en buiten in de regen ging staan wachten op het perron, dat nu met een dubbele rij prikkeldraad is afgesloten, omdat de kerels er laatst als wilde beesten doorheen braken en het draaihekje met geweld hadden stukgeslagen. Stukgeslagen, zoals ze vóór acht dagen ook de deur van de wachtkamer deden, waarop zij als dronken mannen waren aan het beuken, maar nog op tijd daaraan werden gehinderd door een paar als mijnwerkers vermomde marechaussees. Gelukkig ging toen juist de trein weg, want de arbeiders begonnen reeds een dreigende houding aan te nemen.'

'Maar zou men dan de politie niet kunnen versterken of kan de stationschef tenminste er niets aan doen?' waagde ik in het midden te brengen.

Het station van Schaesberg met houten wachtlokaal voor de mijnwerkers.
Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

Mijnwerkerswoningen in de buurt het Eikske, Schaesberg met de mijn Oranje Nassau II op de achtergrond. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

'Och! Mijnheer, de politie is er zelden en de chef, wat kan die arme man er aan doen? Hij doet al zijn best. Maar één man, wat kan hij tegen honderd? Ja, er mocht hier gerust wat meer politie komen, want het is hier op het ogenblik de slechtst befaamde streek van heel Nederland. Het wordt hier zo langzamerhand een bevolking, die men wel het uitraapsel van heel Europa kon noemen. Er werken hier Russen, Polen, Hongaren, Oostenrijkers, Italianen, Noord-Duitsers. Zij zijn hierheen gekomen, omdat ze in hun land meestal iets op hun kerfstok hadden. Hier bederven zij het landvolk, dat al had het ook geen zeer gunstig karakter, vroeger tenminste uit eerlijke mensen bestond. Bij de toch al niet goedaardige inheemse bevolking van oostelijk Zuid-Limburg werkt die associatie met de slechtste vreemde elementen allerverderfelijkt. Deze streek heeft een toekomst, maar welke? In de laatste jaren

is in Heerlen, Schaesberg en Nieuwenhagen de bevolking verdubbeld. Nieuwe huizen worden overal gebouwd, maar in een stijl en bouworde zo lelijk, als zij nergens in heel Nederland worden gezet. Het esthetisch gevoel mankeert geheel bij de mensen in deze streek. Over de smaak valt wel niet te twisten, maar over het schone of lelijke van deze nieuwe huizen is nooit getwist en iedereen, die hier komt is het daarover eens. Dit zou misschien nevenzaak zijn, maar van een volk, dat het schoonheidsgevoel geheel mist, is niet veel te verwachten, integendeel: het deugt moreel ook niet. Nu reeds wordt er bijna dagelijks gestolen, de courantjes uit de buurt staan er steeds vol van. Appelen en peren hangen nergens meer veilig, de aardappelen worden op klaarlichte dag uit andermans grond gelicht. De was, die op de heggen hangt te drogen of op het gras ligt te bleken, verdwijnt soms als sneeuw voor de zon.

De offerblokken in de kerken worden op zeer kunstige wijze van hun inhoud ontdaan, bij stelen blijft het soms niet. De kruisbeelden langs de weg worden 's nachts dikwijls vernield en wat geeft het of vrome handen er weer nieuwe plaatsen? Telkens worden die streken herhaald. Het is alsof de tijden der Bokkenrijders willen terug komen, maar niet die tijden met de toenmalige geheimzinnige waas overhangen, maar de brutaliteit in het klare zonnelicht. Het gevolg van dit alles is, dat geen enkel mens van enige beschaving, behalve de ambtenaren van de mijnen, die hier moeten zijn, zich hier komt vestigen en dat de streek leegloopt aan fatsoenlijke mensen. Geld wordt er overigens genoeg verdiend, armoede is er weinig in vergelijking met andere gedeelten van ons land. Hadden wij maar het strengere Duitse regime, het forsere optreden der autoriteiten, van de gewapende macht of de politie.' Zo ongeveer sprak mijn overbuur in de coupé. De man had met overtuiging tot mij gesproken en daar ik aan een der stations vóór Herzogenrath wilde uitstappen, nam ik afscheid van hem met aan hem de hoop uit te drukken, dat hij mij zou blijken een te zwarte kijk op de dingen hier te hebben.

Doch helaas! Mijn vriend scheen mij bij nadere ondervinding niet te hebben overdreven. Toen ik mijn station genaderd was, stond daar een schare mijnwerkers te wachten, die toen de trein nauwelijks stil stond, de wagens besprong en stormenderhand naar binnen drong. Ik moest mij weren, om uit mijn tweede klasse te komen, want van die trap wilden

zij gebruik maken om in hun derde klasse te komen. Daar hoorde ik een paar meisjes gillen, die niet naar buiten konden en een woestaard sloeg de glazen van een deur stuk, zodat de scherven rinkelden. Een gevecht ontstond, want er moesten nog meer mensen uit de wagens. Politie was er niet en de trein vertrok met de schreeuwende en tierende menigte.

Door wat ik gezien en gehoord had niet zeer vrolijk gestemd, vervolgde ik mijn weg door de kale boomloze velden. Een enkele leeuwerik zong heel hoog, verloren in de lucht en het was of hij mij begeleidde. Die stem daarboven was iets beters dan de stemmen der mensen, die ik pas had gehoord. En treurig dacht ik aan de naderende toekomst, wanneer de kinderen dezer bleke mannen hun woningen hier zullen planten en deze op en neergaande velden de straten zullen zijn van een grote stad. In deze onheilspellende mijnwerkersogen en op die meedogenloze botte lippen ligt de kiem van het toekomstig geweld der scholen. Een pas uitgekomen Duitse roman noemt deze mannen waarschijnlijk half ernstig, half ironisch, die *Herren der Erde*. De titel luidt aldus. Wanneer wij de boeken van de diepzinnige sociale wijsgeer Georges Sorel open slaan, dan lezen wij daarin, dat het bestaan der toekomstige mensenwereld op het geweld en niet meer op de intellectuele krachten van vroeger zal berusten; dat ook voor de socialistisch intellectuele leiders, uit de bourgeoisie voortgekomen, geen rol meer zal zijn weggelegd; want dat ieder die uit de bourgeoisie zal zijn voortgekomen per se de vijand is, aan wie door de mannen van het toekomstig geweld geen pardon zal worden geschonken. Wanneer eenmaal het klokje van het grote oproer zal luiden in deze boven van bomen kaalgeschoren en beneden overal ondermijnde landen, dan zullen deze sombere scharen optrekken tot het vernietigen aller beschaving en van al het schone, evenals in de tijden der volksverhuizing de oude beschaving werd weggevaagd als door een lavastroom, die alles begraaft op zijn weg, en eeuwen en eeuwen zal het weer moeten duren eer wederom zal zijn herwonnen en opgebouwd, wat werd verbrijzeld.

Treurig ging ik mijn weg en de gedachte kwam naar boven of het niet wenselijker ware voor dit gedeelte der aarde, dat zij zoals enige kosmologen voorspellen, door een zwervende gloeiende wereldbol voorgoed werd weggevaagd uit het heelal.

Noten

- 1 Dit artikel is eerder gepubliceerd in *De Amsterdammer*, weekblad voor Nederland, zondag 17 april 1910, nr. 1712, p. 9. *De Amsterdammer* is vanaf 1925 voortgezet als *De Groene Amsterdammer*.

LOEK KREUKELS

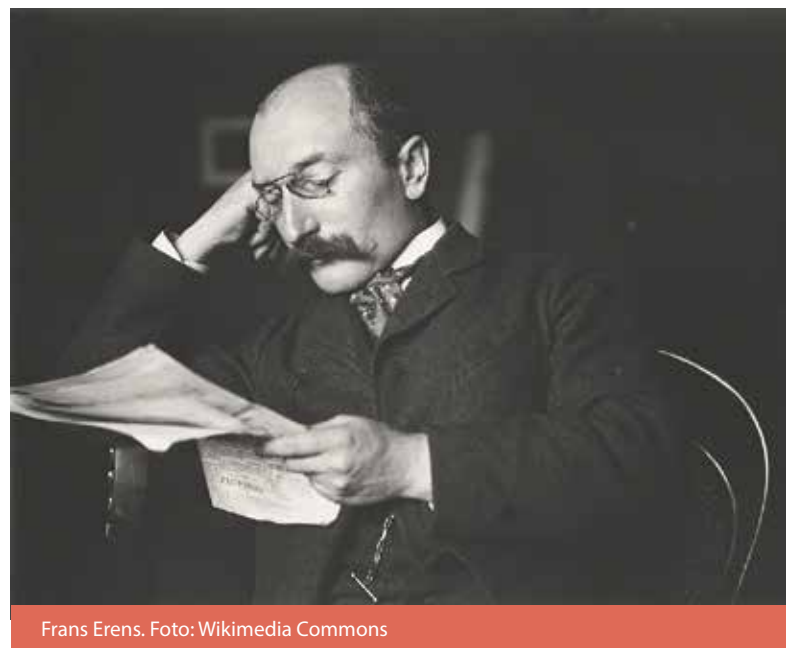
Dr. L.H.M. Kreukels (Schaesberg 1951) was o.a. hoofd van de afdeling onderzoek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg in Maastricht. Zijn voornaamste onderzoeksterrein is de geschiedenis van de moderne steenkolenmijnbouw en van de mijnstreek.

‘Een heerlijke streek’ van Frans Erens

Het is een opmerkelijke tekst die Frans Erens (1857-1935) in *De Amsterdammer* van 17 april 1910 publiceerde. Erens was geen man die aan de weg timmerde en vooral niet aan politiek deed.¹ Hij schreef volgens zijn necrologie in *De Maasbode* niet voor de massa maar voor een geestelijke elite. En hij moest ook niet veel van die massa hebben. Des te opmerkelijker is het dat hij publiekelijk zo uitdrukkelijk zijn afkeer etaleert van de mijnindustrie en de mijnwerkersbevolking, zowel van vreemden als autochtonen. Volgens de Documentatiedienst van het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag schreef hij een ‘zeer ironische tekst’.² Ironisch is echter slechts de titel van het verhaal. Nergens in de tekst blijkt immers dat Erens het tegendeel bedoelde van hetgeen hij schreef.

Overdrijving? Of afkeer van het moderne?

In de uitgave van zondag 24 april 1910 reageert de redactie van de *Amsterdammer* kritisch op de publicatie en met name op de apocalyptische toekomstvisie van Erens waarin de opstand der horden de burgerlijke beschaving zou wegvagen. Erens overdreef, schreef het blad, maar “de heer Erens méént het” als hij zegt “het proletariaat zie ik komen, zie ik alles vernietigend aanstormen, als de Hunnen van vroeger [...]”. De redacteur viel het op dat het een “zéér oud-marxistische opvatting was die hier om de hoek kwam kijken”. Opstand en stakingen, eindigend in een ‘*große Kladderadatsch*’: de totale ineenstorting van de maatschappij. Wie had dat verwacht van deze brave, angstige en steeds weifelende literator die de dagelijkse werkelijkheid van de moderne industriële samenleving in zijn proza graag op grote afstand hield? Erens koesterde een hang naar een teruggetrokken leven.³ Hij koos

Frans Erens. Foto: Wikimedia Commons

ervoor een intellectuele buitenstaander te zijn. Zijn vriend Willem Kloos schrijft in 1907: “Ja, Erens, dat is een bijzonder mensch. [...] hij komt door zijn Katholicisme, met de kloosterschool en alles, als uit een andere wereld; hij is, geestelijk, heel anders opgevoed als (sic!) wij allen [...]. Hij staat eigenlijk buiten en eenigzins tegenover den modernen tijd, [...]”⁴ In de *Gemeenschap* (1925) werd zijn angst voor het rumoer in de moderne wereld, zoals dat ook in ‘Een heerlijke streek’ naar voren komt, aan de kaak gesteld: “Erens is ‘n karakteristiek vertegenwoordiger van ‘t uitstervend geslacht der lettrés. [...] Hij houdt zich op in ‘n stille kamer en voedt zich met boeken. Als er iets rumoert in de wereld kijkt hij angstig door z’n venstertje (hij blijft er achter staan) en bidt tot Goethe om bescherming voor z’n stilte.”⁵

Spoor en mijn 'vroeger' in Heerlen, ca. 1910. Foto: Collectie Rijkshet, Heerlen

De Amsterdammer van 24 april 1910 had het al verwoord: “Wat de heer Erens ziet is het schuim der naties; van alle zijden bijeengeraapte werkkrachten, voor een niet gering deel emigranten, ‘kolonisten’, paria’s van het proletariaat: het is de arbeider niet. Het is zelfs ‘de mijnwerker’ niet, die altijd wat ruwer is dan de gewone arbeider. Over eenige jaren zal het echter wel de mijnwerker zijn: man en vader, met een klein huis, een man die iets te verliezen heeft. Dan komt, met *tegenstand* natuurlijk van de reactionaire elementen in Limburg, waarop de heer Erens een invloed ten goede, moge oefenen, de vakvereniging deze ruwe man organiseren, dat is: disciplineeren, dat is: beschaven. [...] En over dertig jaar kan het voorkomen, dat in een welonderhouden volkshuis, als bv. Berlage’s gebouw van den Diamantbewerkerbond (zegt de geschiedenis van de diamantbewerker den schrijver niets?) de heer mr. Frans Erens een letterkundige voordracht houdt, die door de kinderen van deze ruwe horde dankbaar wordt geapprecieerd. En dan zal de heer Erens het zeker prijzen, dat de ouders van deze kinderen niet zijn weggepoetst door een hemellichaam of weggevaagd door een kometenstaart.” De geschiedenis geeft de redacteur gelijk. De eerste generatie mijnwerkers werd dankzij de industrialisatie uit het gebrek aan toekomstperspectief en de armoede verlost en streefde er vervolgens naar dat de volgende generaties het beter zouden hebben. De redactie van de Amsterdammer had in 1910 een vooruitziende blik hetgeen van Frans Erens, die met de rug naar de toekomst stond, niet gezegd kan worden. Inhoudelijk is ‘Een heerlijke streek’ een weinig overtuigend en ongeloofwaardig verhaal. Ik heb het sterke vermoeden dat de auteur, zijn fantasie de vrije loop heeft gelaten. Het gaat de ’80-er waarschijnlijk minder om de inhoud, maar méér om de schoonheid

van de tekst: ‘L’art pour l’art’. Zijn liefde voor de natuur ging uiteraard niet samen met de urbanisatie en andere gevolgen van de industriële omwenteling in Limburg. De afkeer van de moderne industrie en alles wat daarmee samenhangt, was ingebakken bij de zoon van het rijke herenboerengeslacht uit Schaesberg. En daarin stond hij niet alleen. De veel jongere navolger van de Tachtigers Felix Rutten (1882-1971) die in 1914 in de novelle ‘Onder den rook der mijn’ Limburg ook ten onder zag gaan door de komst van de mijn, dacht er net zo over.

Erens’ treinreis

Erens schrijft dat hij (in Amsterdam woonachtig) de trein naar Aken nam. Dat kan, maar voor wie in Amsterdam woont en in Schaesberg is geboren, ligt het voor de hand dat hij langs gaat bij het ouderlijk huis, hoeve De Kamp, waar hij zo aan verknocht is en waar hij zich regelmatig terugtrekt. Hij lijkt echter de weg kwijt. Waarom neemt hij de trein van Sittard naar Herzogenrath? Lag het vanuit Amsterdam gezien niet veel meer voor de hand naar Maas-tricht te reizen en daar over te stappen in de trein naar Aken? Waarom de langere omweg via Sittard naar Herzogenrath nemen om vervolgens daar weer te moeten overstappen? Verderop in de tekst lijkt hij vergeten te zijn dat hij naar Aken reisde, want enkele stations vóór Herzogenrath stapt hij uit. Dus toch op bezoek naar de familie in Schaesberg? Het kan haast niet anders.

Zijn medepassagier stapt overigens niet uit in Schaesberg. Die lijkt het spoor ook bijster. Erens voert een hoofdonderwijzer ten tonele die in Sittard instapt en op weg is naar zijn standplaats; een grotere plaats langs de spoorlijn naar Herzogenrath. Maar waarom noemt Erens die plaats niet? Vreest

hij dat het mannelijk schoolhoofd uit de te noemen plaats zich herkent in zijn proza? De hoofdonderwijzer legt hij in de mond dat hij eens op het station in Schaesberg was, wachtend op de trein naar zijn standplaats. Dat spoort niet, hij reist immers richting Schaesberg. En waarom blijft de jonge man in de trein achter als Erens in Schaesberg uitstapt? Vóór Herzogenrath waren alleen Eygelshoven en Rolduc nog halteplaatsen. En Eygelshoven was geen 'grotere plaats' en Rolduc evenmin.

Daarmee is aan de ongerijmdheden nog geen einde. Erens verzwijgt de lezer van de Amsterdamer (en zijn hoofdonderwijzer) dat hij de mijnstreek op zijn duimpje kent en dat hij in Schaesberg is geboren. De prozaïst die ook in het dialect schrijft, speelt de rol van de 'Hollander' die opvalt dat het landschap anders is dan ten noorden van Sittard. Is het geloofwaardig dat een Limburgse auteur opmerkt dat een onderwijzer spreekt met een 'enigszins' Limburgs accent? Een Limburgse auteur nota bene, voor wie het 'Hollands' een vreemde taal is die hij van zijn grootmoeder moest leren?⁶ Welke Limburger zegt dat van een andere Limburger? En waarom spreken ze geen dialect met elkaar?

Erens wil voorzichtig - maar te opzichtig - buiten schot blijven en lijkt niet verantwoordelijk te willen zijn voor de opvattingen die hij verwoordt. Hij verschuilt zich om radicale en ongenueanceerde opvattingen te ventileren. De mijnwerkers zijn allen criminelen die iedereen beroven en de autochtonen zijn jaloers als je een sigaar rookt, terwijl ze zonder spoor en mijn vroeger toch zo vreedzaam waren en de voorbijganger ongemoeid lieten! "Hier bederven zij het landvolk, dat al had het ook geen zeer gunstig karakter, vroeger tenminste uit eerlijke mensen bestond." Nu werken ze in de mijn en zijn daarom niet meer eerlijk, verachten de boeren en onderweg naar de mijn vernietigen ze alles wat op hun weg ligt. Wie gelooft dat?

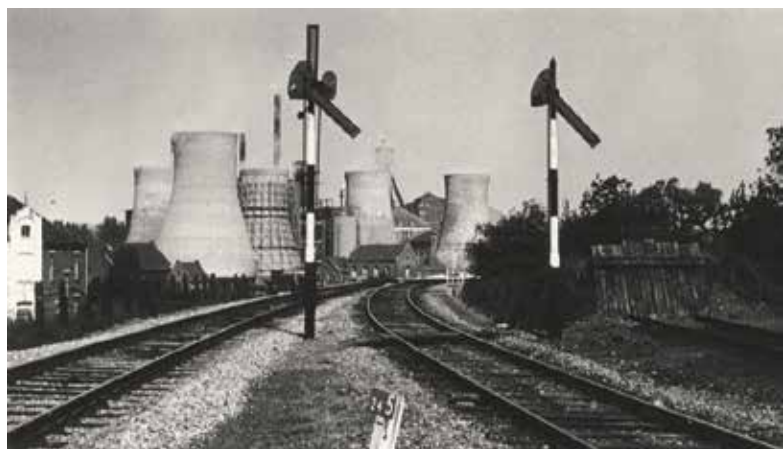
Zelfs een afkeer van de nieuwe mijnwerkerswoningen kan hij niet onderdrukken. "Het esthetisch gevoel mankeert geheel bij de mensen in deze streek." Hij ziet over het hoofd dat de architecten die de huizen voor de mijnwerkers ontwierpen uit zijn geliefde Amsterdam en uit de Elzas kwamen en in opdracht van de veelal niet-Limburgse mijndirecties werkten. Het lijkt er op dat Erens er vrolijk op los fantaseert. Het verlies aan geloofwaardigheid lijkt hem niet te storen; hij wil slechts zijn boodschap kwijt: Zuid-Limburg is reddeloos verloren.

Terechte afkeer van de mijnwerker?

Het gaat te ver in dit bestek diep in te gaan op Erens' verwijzing naar 'Réflexions sur la violence' (1908) van de Franse filosoof Georges Sorel (1847-

Hoeve De Kamp in Schaesberg. Schilderij door Juupke Horsch, Schaesberg.

Het spoor naar Haanrade-Rolduc in later jaren met op de achtergrond de mijn Julia. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

1922). Sorels' stelling is dat een politieke revolutie zal volgen als het proletariaat gewelddadige opstanden en stakingen organiseert en het syndicalisme de maatschappelijke verhoudingen op zijn kop zet. Dat moet voor de brave landheer uit Schaesberg wel gelijk staan aan de hel op aarde. Maar Erens heeft - zoals zo velen⁷ - Sorel niet goed begrepen. Sorel had een hekel aan terroristen en de Jacobijnse traditie in Frankrijk; de burgerlijke representanten van het staatsgeweld en hun passie voor een dictatoriale overheid. Het geweld van Sorel stelde niet veel voor; het behelsde niet meer dan enkele heroïsche gebaren.⁸ In de visie van Sorel waren het juist niet de proletariërs maar de politici en hun ideologen die niet terugschrokken voor het toepassen van geweld om hun macht te behouden.

Het is opmerkelijk voor een intellectuele lezer als Erens dat hij ook met zijn verwijzing naar de roman 'Die Herren der Erde' (1909), een populaire en vaak herdrukte mijnwerkersroman van Paul Grabein (1869-1945), de plank mislaat. De roman speelt zich tegen 1900 af rond Essen. Maar Erens heeft het

mis, hij heeft het boek niet gelezen zo lijkt het. Al wekt hij graag die indruk om zijn afkeer van mijnwerkers te onderbouwen. Met ‘de heren’ werden in de roman niet de mijnwerkers bedoeld maar de familie Heckes, de eigenaren van de kolenmijn Willibrod, een familiebedrijf.⁹ De ‘heren’ waren in de ogen van de hardwerkende mijnwerkers - en waarschijnlijk ook in die van de auteur - slechts geesten die een aangenaam en zorgeloos leven leidden op kosten van anderen. Ze leefden in de ‘Sonne des Glücks’ terwijl miljoenen proletariërs in de schaduw moesten blijven. Grabein neemt juist afstand van de ‘Herren der Erde’ omdat ze tegenover de mijnwerkers staan en in zalige ledigheid hun leven tussen spel en flirt verkwanselen. Kortom; ook hier neemt Erens het niet zo nauw met de feiten en verwijst hij ten onrechte naar een derde persoon, in dit geval auteur Paul Grabein, om zijn afkeer van de mijnwerkers van een stevig fundament te voorzien. Als de lezer met zoveel ongerijmdheden bij het lezen van ‘Een heerlijke streek’ wordt geconfronteerd, ontstaat twijfel aan het beeld dat Erens generaliserend en zonder veel nuances van ‘de’ mijnwerker schetst. Verwoordt Erens vooral de indrukken die de krantenlezer van de mijnstreek krijgt? Theodoor Vianen schreef als hoofdredacteur van de Limburger Koerier in 1907 een serie artikelen over de criminaliteit, de slechte zeden en de negatieve invloed die buitenlandse arbeiders op de brave Limburgse mijnwerkers zouden hebben.¹⁰ Menige krantenlezer zal daarvan onder de indruk zijn geweest.¹¹ Zo gaf de broer van dr. Henri Poels hem een revolver mee toen hij in 1910 naar de mijnstreek kwam om zich te beschermen tegen al dat ‘gespuis’. Poels verklaarde enkele jaren later dat het wel mee viel, hij had nooit van iemand last gehad.¹²

Toch een ‘heerlijke streek’...

Als Rinse Postuma (1897-1977), een Friese onderwijzer die les gaf op de Nutsschool in Treebeek, in 1923 en 1924 in het ‘Nieuwsblad van Friesland’ zijn (21) ‘Brieven uit de Mijnstreek’ publiceert, schrijft hij dat van de ondergang van Zuid-Limburg geen sprake is.¹³ Toen de Staatsmijnen werden aangelegd verdienden de Limburgse grondeigenaren, middenstanders en horeca “geld als water” en trokken “allerlei obscure elementen naar de mijnstreek om daar ook iets van de verdiensten in de wacht te sleepen.”¹⁴ Op loondagen zag men de treurigste toestanden, drankgelagen en vechtpartijen waren aan de orde van de dag. Maar die tijd (tot circa 1918) was een overgangstoestand die nu bijna geheel voorbij was, schreef Postuma. De arbeiders woonden anno 1923 in nette huizen, de café’s waren op loondagen gesloten en de minder gewenste elementen waren verwijderd, “zodat niets meer herinnert aan de woeste tijden van weleer.”

Als we Postuma mogen geloven, was de criminaliteit in de jaren twintig sterk gedaald.¹⁵ “En bovendien, in elke streek met een uitgebreide fabrieksbevolking hoort men van dingen, die in een klein boerenplaatsje niet zullen voorkomen.” Zonder zich wellicht te realiseren dat zijn slotconclusie een antwoord was op het door Erens’ gevreesde ondergangsscenario van een ‘grosse Kladderadatsch’, concludeerde Postuma: “Wie echter nu nog spreekt van een moreel minderwaardige mijnwerkersbevolking, slaat volkomen de plank mis.”

Noten

- 1 *Limburgsch Dagblad*, 10 december 1935, Erens als Limburger, kopie van artikel uit *De Maasbode*.
- 2 15-XII-81 hgmp. Documentatiedienst: Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum – ’s-Gravenhage, 1380, Biografische gegevens XXI, dbnl.org.
- 3 *Frans Erens, Over Limburg* (eds. Harry G.M. Prick, Lou Spronck en Jan Notten). Comité Herdenking Frans Erens [Nuth 1985], 16. Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/eren003over01_01/colofon.php.
- 4 Idem, 1379, Biografische gegevens XXI, dbnl.org.
- 5 ‘Boekbespreking, Litteraire overwegingen, door Frans Erens’, in: *De Gemeenschap* 1(1925), https://www.dbnl.org/tekst/_gem001192501_01/_gem001192501_01_0029.php.
- 6 Zie noot 3.
- 7 *Georges Sorel, Reflections on violence*, edited by Jeremy Jennings [Cambridge, 1999], ‘Introduction’ by Jeremy Jennings, *The revolutionary tradition*, xvi.
- 8 Ibidem, xxi.
- 9 Een mijn ‘Willibrod’ in Essen bestaat niet en is een verzinsel van de auteur van deze roman.
- 10 Vianen, Th.C., *Bevolkingstoestanden in het Zuid-Limburgsche Kolenrevier* [Heerlen 1908]. Vianen wilde met zijn artikelenreeks vooral vermijden dat nog niet aan de Staatsmijnen in handen gegeven concessies door de staat aan particuliere mijnbouw ondernemers zouden worden verleend. Vermeden moest worden dat de particuliere mijnen, die zich meer door winstbejag dan door de belangen van de streek zouden laten leiden, aldus Vianen, nog meer buitenlanders zouden aantrekken. Dat moesten de Staatsmijnen vermijden.
- 11 Al bleek uit een door de voor de kolenmijnbouw verantwoordelijke minister van Landbouw, Nijverheid en Handel gelast onderzoek dat Vianen de verhoudingen al te zwart had afgeschilderd, zie: L.H.M. Kreukels, *Mijnarbeid en volgzzaamheid* [Assen 1986], 111.
- 12 Kreukels, ibidem, 82.
- 13 Willibrord Rutten, ‘Brieven uit de Mijnstreek’, geschreven in 1923 door Rinse Postuma, in: *Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, deel LVIII, 2013, 60-109.
- 14 ‘Brieven uit de Mijnstreek’, *Nieuwsblad voor Friesland*, 29 juni 1923.
- 15 In aflevering 3 van *MijnStreek* (2020) kom ik daar op terug. Postuma had gelijk; de criminaliteitscijfers daalden na 1920 aanzienlijk.

Het Edenpark in Brunssum

FON HABETS

Fon Habets is tuinbouwkundige en doet historisch onderzoek naar parken en groen historisch erfgoed.

Het Edenpark is een klein park, omsloten door de Vijverlaan, Tolenhof en Taelmanshof, waardoor het een afgezonderde ligging heeft ten opzichte van zijn omgeving. Het park bestaat uit grasvlakten met verspreid staande bomen, vooral eik en beuk, binnen een gebogen kruisvormige padenstructuur. Van vaste beplanting is nauwelijks sprake.

Dit artikel gaat over de historische ontwikkeling van het Edenpark en in het bijzonder over het ontwerp van Jan Vallen uit begin jaren zestig van de vorige eeuw. In de waardenstelling komt tot uiting hoe interessant dit park is met betrekking tot de cultuur-historische geschiedenis van Brunssum.¹

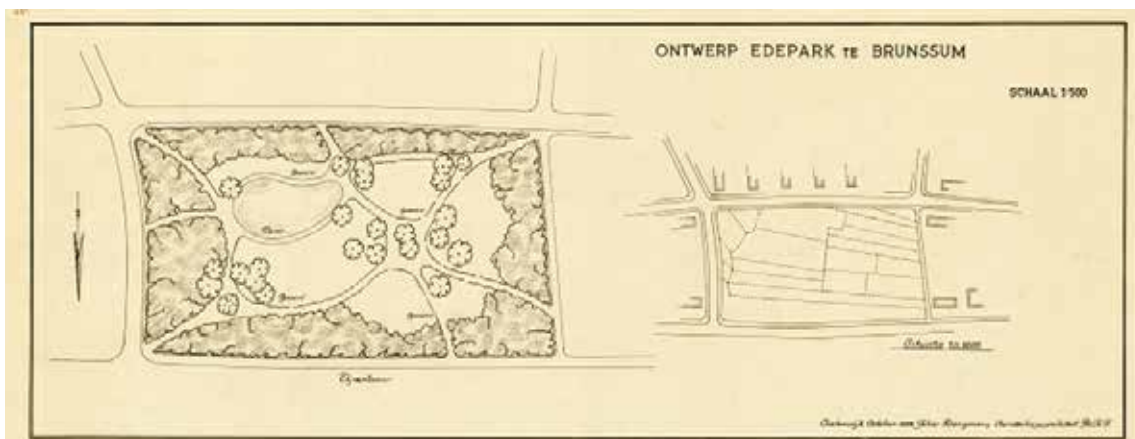
Historische ontwikkeling

Het gebied tussen Brunssum en Rumpen (de Rumpener Beemden) was oorspronkelijk een mozaïek van bos, akkertjes en veldwegen in zuidoostelijke richting van de Roode Beek. In de jaren 1930 van de vorige eeuw was er een uitspanning oftewel een bospaviljoen waar men kon genieten van muziek en een dansje kon maken. Daarnaast was het mogelijk om op de vijver in het plezierbootje 'de Toekomst' een tochtje te maken. In 1952 en 1953 tekende John Bergmans twee ontwerpen. Beide tekeningen laten een besloten park zien waardoor er geen relatie lijkt te zijn met het Vijverpark. De tekeningen zijn verschillend wat betreft de voorgestelde padenstructuur. Een vijver blijkt in zijn ontwerpen een centrale blikvanger te zijn. Beide ontwerpen zijn niet in een uitvoerende fase geraakt. Op de historische kaart van 1952 is een restant van het oorspronkelijke bosgebied te zien. Op de topografische kaarten van 1960 en 1965 is een verandering zichtbaar. Binnen een bosachtige omgeving is een padenstructuur herkenbaar waarbij één

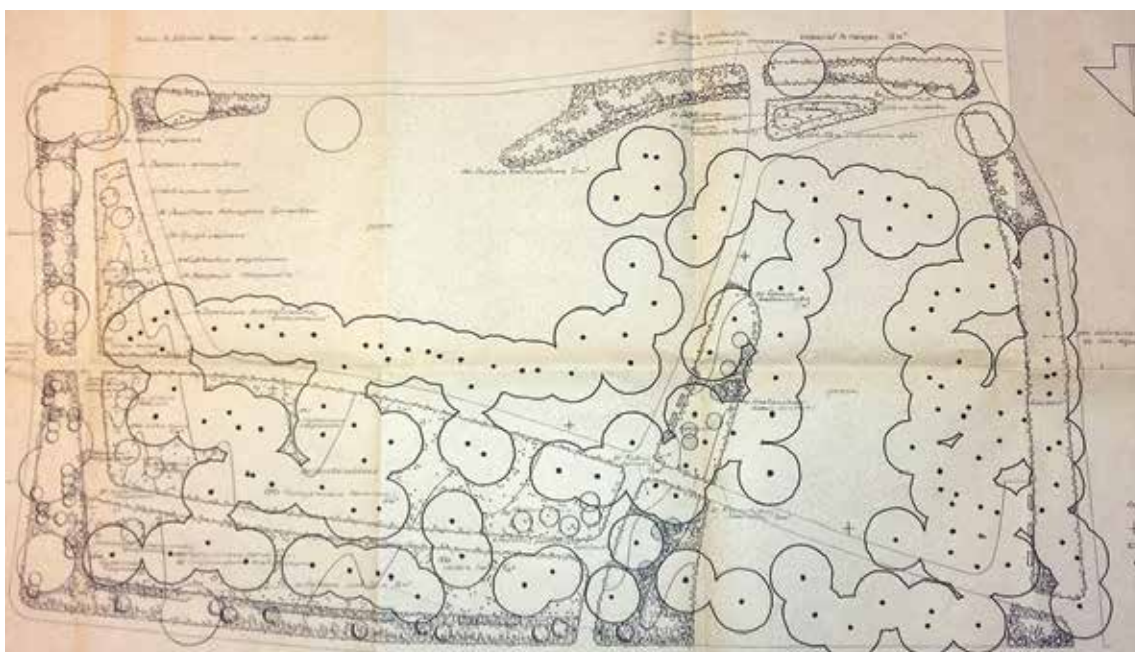

Brunssums Edenpark, 1935. Foto: Fotocollectie Gemeente Brunssum

pad liep van de Vijverlaan naar de kerk van Rumpen. De andere paden zijn zogenaamde olifantenpaden, ontstaan met het doorlopen van het bos. De eerste ontwerpen voor het huidige park werden in 1959 gemaakt door landschapsarchitect ir. Jan Vallen uit Roermond.² In de opdracht aan de architect van het college van burgemeester en wethouders uit 1962³ werd uitgegaan van het realiseren van een park voor een wandelend en spelend publiek, het aanbrengen van een borderrand met bodembedekkers en enkele rozenperken. Hiervoor moest onder andere het bos worden opgeschoond en het struikgewas verwijderd waarbij het aan de architect werd overgelaten welke bomen behouden konden blijven. In werkelijkheid werd er een nieuw park met behoud van enkele oudere bomen aangelegd. In de periode tussen 1963 en de oplevering in 1968 werd er een kleine vijver aangelegd zoals op een luchtfoto uit 1968 te zien is.

Ontwerp John Bergmans 1953. Bron: WUR Wageningen afd. Special Collections

Het ontwerp Jan Vallen. Bron: Rijkshet, Heerlen, archief Gemeente Brunssum

Recente luchtopname van het Edenpark. Bron: Google Maps

Het ontwerp van Jan Vallen

Het ontwerp bestond uit een rechthoekig terrein met daarin een kruis van paden.⁴ De strak gevormde paden zijn karakteristiek voor Jan Vallen. Hierdoor ontstonden twee grote gazons die zich openden naar de omgeving (naar het zuiden richting de Taelmanshof en naar het noordoosten richting het Vijverpark). Op bijzondere plekken zoals aan de Vijverlaanzijde besteedde hij aandacht aan de detaillering. Zo schiep hij een meer besloten parkbosgedeelte met een variëteit aan bodembedekkers zoals *pachysandra terminalis* (schaduwkruid); *hedera helix* (kleinbladige klimop) en *hypericum calycinum* (hertshooi). Daarnaast heesters zoals *symphoricarpos rivularis* (sneeuwbes) en diverse soorten *berberis*. Opvallend is de hoeveelheid bomen. Deze staan verspreid in het park. Oudere bomen werden aangevuld met jongere zoals de *quercus robur* (zomereik), eveneens een verwijzing naar de voormalige bosrijke omgeving. Stappaadjes en enkele zitbanken behoorden tot de sobere ‘stofferij’ van het park. Zichtassen waren in het ontwerp niet voorzien.

Waardenstelling van het Edenpark

Vanuit situationeel oogpunt is het Edenpark van waarde voor zijn omgeving. Het ligt in de nabijheid van het Vijverpark, een ontwerp van Jan Drummen en werd in 1952 verbeterd en aangevuld op basis van een ontwerp van de tuinarchitect John Bergmans. Het hoogteverschil tussen het Edenpark en het Vijverpark met de Vijverlaan, verbijzondert het park. Door de aparte ligging is het eerder een soort gemeenschappelijke voortuin bij de woningen aan de Taelmanshof.

Verder is de architectonische waarde van het park van belang. Het is een van de vroege ontwerpen uit het oeuvre van Jan Vallen uit de jaren zestig. De essentie; de hoofdstructuur bestaande uit de kruisende paden, is behouden gebleven. Helaas is van de in het ontwerp voorgestelde beplanting

Het Edenpark anno 2019. Foto's: Fon Habets

weinig overgebleven. Het is een mooi voorbeeld van een park waar geen ‘plekjes’ zijn om te verblijven. Het is sober, meer zakelijk ingericht en daarom van typologische waarde en karakteristiek voor de wederopbouwperiode.

Tot slot

Het Edenpark, hoe klein ook, is een bijzonder park. Naast het in de stad aanwezige Schutterspark en het Vijverpark met het openluchttheater, maakt het deel uit van de geschiedenis van de voormalige mijnstreek en is daarom van bijzondere cultuurhistorische waarde.

Noten

- 1 Kaarten en tekeningen van dit kleine maar bijzonder parkje zijn te vinden in *De Grote historische Provinciale atlas 1837-1844. Schaal 1:25.000*; Topografische kaart 62B Heerlen 1965; uitgave Ministerie van Defensie 1968. Schaal 1:25000; www.topotijdlijn.nl, kaartfixatie 1952, 1960 en 1965-Vijverpark/Edenpark Brunssum; Ontwerpen 1950 en 1951, J. Bergmans (in Special Collections WUR- Wageningen); Schetsontwerp beplantingsplan Edenpark; Ir. J. Vallen 21 mei 1962 nr. 232 -8; en
- 2 Aanpassingen Schetsontwerp Edenpark II, Ir. J. Vallen 15 december 1961, nr. 232- 4 en 5. Jan Vallen (1926-1999) groeide op in Swalmen waar zijn ouders een vruchtbomenkwekerij hadden. Hij volgde de opleiding Tuin- en Landschapsarchitectuur in Wageningen, die in 1946 was opgericht en onder leiding stond van J.T.P. Bijhouwer. Als kwekerszoon beschikte Vallen niet alleen over plantenkennis maar had hij ook het ondernemerschap in zijn bloed. Hij richtte in 1954 bureau Vallen Landschapsplanning
- 3 op in Swalmen. Enige jaren later vestigde hij zich in Roermond. Landschapsarchitect Ben Taken, opgeleid in Wageningen, was vanaf 1962 bij hem in dienst. In 1985 nam hij het bureau over en ging Vallen met pensioen.
- 4 Gemeentebld van de gemeente Brunssum 1962, nr. 134. RhH, T302 Archief Gemeente Brunssum; inv.nr. 3865 Aanleg van plantsoenen en verlichting in het Edenpark in de Rumpenerbeemden; 1959-1963.

PAUL BORGER

Paul Borger is regionaal amateurhistoricus en bestuurslid van Het Land van Herle.

Een bezoek aan de Reichsgraf und Marquis von und zu Hoensbroech

Hoensbroek heette aanvankelijk Broeck of Broich, hetgeen 'moeras' betekent. In de volksmond werd deze plek aangeduid als Gebrook of Ingenbrouck. In dit laag gelegen dorp stroomden de Auvermoer en de Molenbeek samen in de Geleenbeek. In de beemden en tevens de laagste plek van dit dorp, bouwde de familie Hoen in de periode van ongeveer 1360 tot 1368 een rechthoekige burcht met een ronde toren; een donjon, het oudste gedeelte van het huidige kasteel. In 1388 werd het leengoed afgescheiden van Valkenburg en Heerlen en verheven tot een vrije heerlijkheid. De bezitter werd ridder Herman Hoen, wiens familie vanaf toen Hoen tzo Broeck, later Van Hoensbroeck zou heten. Zij werd een van de machtigste adellijke families in het huidige Nederlands Limburg en de aangrenzende gebieden. In 1675 verleende koning Karel II van Spanje het geslacht van Hoensbroek de titel van markies. Deze titel mag alleen de mannelijke familieoudste dragen. Vele nazaten van Herman Hoen hebben het kasteel bewoond en uitgebreid tot wat het nu is. Sinds de Franse Revolutie is kasteel Hoensbroek niet meer de vaste woonplaats van de grafelijke familie en resideert de familie Von und zu Hoensbroech in het stamslot Haag niet ver van Venlo bij Geldern, in Duitsland. Dit machtige slot werd in de Tweede Wereldoorlog deels verwoest en later gedeeltelijk herbouwd. Door de vele jaren die de familie in Duitsland woonde is ook de naam verduitsd en is 'Von und zu Hoensbroech' geworden.

De adellijke familie

Tot op de dag van vandaag dragen de familieleden van Hoensbroech nog de titel graaf en gravin, doch enkel de oudste zoon mag zich na het overlijden van zijn vader markies noemen. Mocht de laatste markies kinderloos overlijden dan volgt een jongere

broer hem op. Deze geeft de titel na diens overlijden door aan zijn oudste zoon.

De huidige markies is Rüdiger, graaf en markies von und zu Hoensbroech, geboren te Haag (D) op 13 november 1939. Hij is de zoon van Wilhelm von und zu Hoensbroech, rijksgraaf en markies en Felicitas Garnerin de la Thuille, gravin van Montgelas. Rüdiger groeide samen met zijn zussen Gunhild en

De ouders van Rüdiger: Felicitas Garnerin de la Thuille en Wilhelm von und zu Hoensbroech.

Ingrid en zijn broer Wolter op in het familiestamslot Haag. Rüdiger studeerde voor wijnbouwingenieur. Hij trouwde te Passau op 31 augustus 1963 met Maria Stern, geboren in München op 19 juni 1939, dochter van doctor medicus Josef Stern en Maria Amberger. Uit dit huwelijk zijn 2 kinderen geboren:

1. Anna Maria Felicitas, gravin von und zu Hoensbroeck, afgestudeerd oenologe (wijnbouwtechnisch ingenieur), geboren te Mainz op 22 maart 1964. Zij trouwde te Hortobagy (Hongarije) op 26 juli 1992 met Michael Richter, informatica-ingenieur, geboren te Dresden op 8 mei 1961.
2. Adrian Eugen Hubertus graaf von und zu Hoensbroeck, bedrijfseconoom, geboren te Duisburg 1 april 1968.¹

De aanleiding

Roelof Braad (oud-stadshistoricus) vroeg mij jaren geleden om een Heemkundevereniging in Hoensbroek op te richten. Dat is gebeurd en ik was er de eerste vijf jaar met veel plezier voorzitter van. In de

aanloop naar het eerste lustrum van Heemkundevereniging Hoensbroek stelde ik voor om een jubileumboek over Kasteel Hoensbroek te maken. Over dit mooiste en grootste waterkasteel tussen Maas en Rijn was nog nooit een uitgebreide publicatie met alle facetten in kleurendruk gemaakt. Er werd een conceptbegroting gemaakt en dit voorstel werd door het bestuur overgenomen en goedgekeurd.

Boek Kasteel Hoensbroek

Om zoveel mogelijk informatie te verzamelen vroegen en kregen we toestemming van de archivaris van Rijkzucht om het gesloten archief van de stichting Ave Rex Christe (eigenaren van Kasteel Hoensbroek) te mogen inzien zonder enige beperking. Een schatkamer aan fotomateriaal, documentatie en informatie ging open. We vroegen hulp aan Anne Rose Orbons, conservator van museum Kasteel Hoensbroek, die bereidwillig meewerkte en het kasteel openstelde, waarbij in principe in elk bureau geneusd mocht worden om te kijken of er iets bijzat wat voor het boek gebruikt kon worden. Paul Borger, Jo Brassée en Anne Rose Orbons schreven de verhalen en Roelof Braad hield het overzicht en de deed de eindredactie.

Uiteraard kwam ook de huidige rijksgraaf en markies Rüdiger von und zu Hoensbroeck op onze radar en we zochten contact met hem. Nadat er een keurige brief was verzonden met onder meer het verzoek om het voorwoord te schrijven, kregen we een brief terug met als antwoord dat hij graag wilde meewerken. Hij gaf aan dat hij het heel bijzonder vond dat er na honderden jaren nog altijd een goede relatie was met de voormalige thuisgemeente van zijn familie. Hij zou een ontmoeting op zijn wijngoed zeer op prijs stellen.

Het bezoek aan het wijngoed

Binnen het bestuur werd een afspraak gemaakt om op 9 juni 2012 rond 14.00 uur naar het wijngoed te gaan. Na een voorspoedig verlopen reis kwamen we in Michelfeld aan waar het, zoals het officieel heet, *Weingut Reichsgraf und Marquis zu Hoensbroeck* ligt.

We werden hartelijk begroet door markies Rüdiger en zijn vrouw gravin Maria in misschien wel het nobelste proeflokaal van Duitsland. Het was ingericht met eeuwenoud meubilair en gedecoreerd met schilderijen en kwartierstaten die afkomstig waren uit kastelen van de familie Von und zu Hoensbroeck. Als geschenk werden twee boeken 'Hoensbroek Een Terugblik' deel I en II overhandigd. De graaf, een statige en zeer correcte heer, was uiterst positief. De gravin was wat meer ingetogen maar bezat

Wilhelm en Felicitas met hun oudste dochter Gunhild.

Wilhelm en Felicitas. Kinderen, v.l.n.r.: Wolter, Ingrid, Rüdiger en Gunhild.

Markies Rüdiger en zijn echtgenote gravin Maria Stern, 9 juni 2012.

desondanks een trotse houding en blik. De gesprekken verliepen erg vriendelijk en hoffelijk en er was sprake van groot wederzijds respect.

We dronken samen koffie en zowel de markies als zijn vrouw Maria waren erg hartelijk en openhartig. We kregen antwoorden op al onze vragen en zij vertelden onder meer enthousiast over hoe het huidige wijngoed ontstaan was.

De markies en gravin vertelden

De markies vertelde dat hij van zijn grootvader een wijngaard aan de Moezel geërfd had. Deze was al meer dan 230 jaar in familiebezit. Het spoorde hem aan om voor wijnbouwtechnisch ingenieur te gaan studeren in Geisenheim. Zijn stage en beroepsopleiding volgde hij in Spanje, waar hij de droge wijnen leerde kennen en waarderen als ideale begeleiders van goede diners. Door zijn studie kwam hij tot de conclusie dat zijn wijngaard aan de Moezel nooit topwijnen zou kunnen voortbrengen. Dat gegeven spoorde hem aan om in 1968 op zoek te gaan naar een plek in Duitsland met een perfecte ligging en bodem welke beplant met de juiste druivensoorten

topwijnen kon voortbrengen. De graaf kwam al doende terecht in de deelstaat Baden-Württemberg, Landkreis Schwäbisch Hall, in het Angelbachtal gelegen in de regio Kraichgau. Vanwege de unieke ligging tussen Rijn en Neckar was er sprake van een natuurlijke beschutting van dit gebied en was de keuze snel gemaakt. Hij verkocht de wijngaard aan de Moezel en kocht met de opbrengst ervan 4,5 ha lösshoudende grond op de Himmelsberg in Michelfeld. De op het perceel aanwezige gebouwen werden verbouwd tot woonhuis, kantoor en wijnkelder en de aangrenzende schuren werden verbouwd tot open stallen voor zijn paarden.

Paardenfamilie

Zijn liefde voor paarden had de markies meegenomen uit het stamslot Haag in Geldern. De familie Von und zu Hoensbroech stond daarom bekend. De markies was in zijn jonge jaren zeer gecharmeerd van rondreizende kozakken die met hun familie onder andere door Duitsland trokken en daarbij op hun speciale paarden geweldige ruitervoorstellingen gaven. In 1949 kreeg hij zijn eerste paard, een Shetlandpony 'Stups' genaamd. Hij verbleef op dat moment in een internaat waar hij zijn opleiding kreeg. Hij was er niet graag en hij volgde de lessen met tegenzin. Op het internaat mocht men hem ook niet. Mogelijk had dat te maken met het feit dat hij van zijn familie het Pruisische karakter geërfd had: hij heeft een uitgesproken mening. Het enige pleziertje dat hij daar had, was dat hij elke morgen met zijn paard in het dorp de broodjes voor het internaat mocht halen.

Zijn zuster Gunhild nam in de jaren vijftig deel aan dressuur- en springtoernooien, zijn vader deed mee aan snelheids- en hindernisrennen en zijn nicht trainde de Ierse militaire ploeg.

Hij was bijzonder trots op zijn grootvader van moederszijde, Hugo von Montgelas die vóór de Eerste Wereldoorlog furore maakte als snelheidsduivel te paard. Later was Hugo commandeur van een ruiteregiment en hij trok hiermee in de oorlog naar het front onder andere in de Ardennen. Toen de situatie daar hopeloos werd, stuurde hij als eerste de paarden weg van het front.

Nog altijd rijdt de graaf op zijn paarden in de mooie omgeving van de wijngaard en hij geniet er telkens weer van.

De wijngaard

De ligging van de Himmelsberg, die op dit moment volledig in het bezit is van de grafelijke familie, bood vooruitzichten om de door hem geschikt bevonden Burgunder-wijnstokken aan te planten. Hier

Ältestes VDP-Weingut im Kraichgau

VDP Prädikatsweingut

*Burgunder von Weltruf aus der
Monopollage Michelfelder Himmelberg*

*Weingut
Reichsgraf und Marquis
zu Hoensbreech*

*D-74918 Angelbachtal-Michelfeld
Tel. 07265/944034 • Fax 07265/944035
mail@hoensbreech.eu
www.hoensbreech.eu*

hoopte hij druiven van vrijwel alle Burgundersoorten te kunnen oogsten om hiervan Prädikatswein te maken. De markies staat al vele jaren in zijn kringen bekend als de beste in zijn vakgebied vanwege zijn vakmanschap en onvergeliijkbare wijn die alleen op zijn wijngoed gemaakt wordt. Het wijngoed was lang het enige in de regio en is daarom het oudste wijngoed van de VDP (Verband Deutscher Prädikats- und Qualitätsweingüter) in Kraichgau. Inmiddels is het wijngoed uitgebreid tot 17 ha met slechts 8% wijnstokken met rode druiven.

Met trots vertelt de markies dat hij en zijn vrouw Maria eigenhandig de door hen zorgvuldig uitgezochte druivenstokken geplant en verzorgd hebben. De druivenstokken worden niet bespoten en de natuur moet haar werk doen. Volledig biologisch verantwoorde druiven zijn dan het resultaat. De druiven blijven langer hangen dan gebruikelijk totdat ze een beetje bruinig uitzien. De buitenkant van de druif ziet dan bedorven uit maar het vruchtvlees zit vol leven. Het oogsten wordt gedaan door seizoenarbeiders van Turkse afkomst die hierin jarenlange ervaring hebben. Alleen de meest geschikte druiventrossen mogen dan geplukt worden. De opbrengst is weliswaar geringer maar het uiteindelijke resultaat is dan zoveel beter. De druiven worden geperst waarna het vocht op natuurlijke wijze gist tot uiterst mooie wijnen. De stelling die

men volgt is: 'wijn is cultuurgoed, een natuurproduct, waarbij de smaak onder de zon op de wijngaard rijpt en niet in de wijnkelder'.²

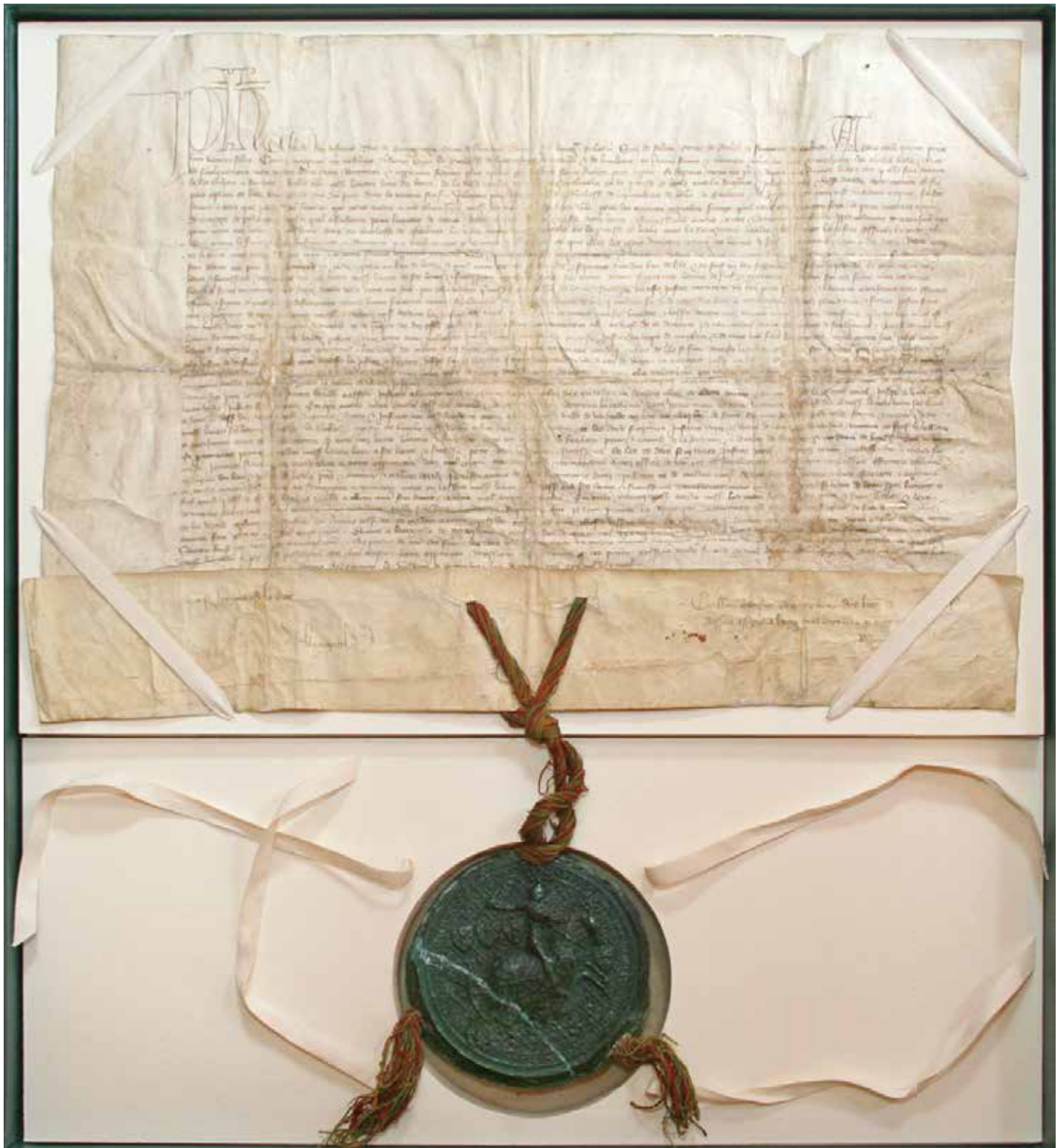
De kinderen

De markies heeft twee kinderen, dochter Anna en zoon Adrian. Zoon Adrian, een sympathieke jongeman, kwam tussendoor ook even binnen lopen om zich voor te stellen en kennis met ons te maken. Hij gaf aan dat zijn voorliefde voor crossmotoren groter was dan die voor paarden en ook het Pruisische karakter van zijn vader was bij hem niet terug te vinden.

Dochter Anna, gravin Von und zu Hoensbroech, groeide op tussen de wijnstokken en trouwde met Michel Richter, informatica-ingenieur. Toch bleef ze werkzaam 'in het vak'. Ze werkte op het wijngoed Prins Salm behorende bij Slot Walhausen in Rheinland Pfalz, wijnregio Nahe. Dit is het oudste wijnhuis van de streek dat al 32 generaties in familiebezit is en vanaf 1988 alleen nog biologische wijn maakt. Ook dit wijngoed is een VDP Weingut. Zoon Adrian, graaf Von und zu Hoensbroech, vernoemd naar de eerste markies in de familie, groeide uiteraard ook op tussen de wijnstokken en koos voor het economische gedeelte van de wijnbouw als

wijnbedrijfseconoom. Hij wilde zijn blikveld verruimen, ervaring opdoen en trok de wereld rond. Hij kwam terecht bij gerenommeerde wijngaarden in Spanje, Hongarije en Argentinië, die hij met verve leidde. Een op 2600 meter hoogte gelegen wijngoed in Bolivië en daarmee het hoogstgelegen wijngoed ter wereld, was zijn lievelingsproject.

In 2006 kwam Adrian terug naar Duitsland en stapte in het bedrijf van zijn ouders, waardoor het voortbestaan van het wijngoed verzekerd is voor de toekomst. Zijn kennis en ervaring had zich in de loop der jaren bewezen en bracht het wijngoed tot grote hoogte. Adrian erft als zijn vader overlijdt de titel van markies Von und zu Hoensbroech.

De originele schenkingsoorkonde uit 1389.

Himmelsberg

De markies stelde vervolgens voor om de wijngaard te bezichtigen. Met zijn terreinwagen reden we de Himmelsberg omhoog waarna we een schitterend uitzicht hadden over de wijngaard en de omgeving. Boven op de berg staat een opgeknapt grafmonument uit de adellijke familie van zijn vrouw Maria dat in Zwitserland stond te verpieteren.

Nadat we de wijngaard bezichtigd hadden, keerden we terug naar de ontvangstruimte waar de gravin het familiealbum tevoorschijn haalde. Ik kreeg toestemming om diverse privéfoto's te scannen. De graaf vertelde vol trots dat zelfs de huidige bondskanselier Angela Merkel hun wijn dronk. Tijdens een bezoek aan het buitenland kreeg ze tijdens het diner een wijn die ze met haar gevoelige maag niet kon verdragen. Ze vroeg of ze geen Duitse wijn in huis hadden en jawel hoor die hadden ze. Ze kreeg de wijn van de markies zu Hoensbroech te drinken en sindsdien wil ze geen andere meer.

Schenkingsoorkonde van 1389

De graaf verliet op een gegeven moment het lokaal, ging naar zijn woonhuis en kwam even later weer terug met een houten cassette. Vol trots tilde hij het deksel op en in zijde gewikkeld lag daarin de originele perkamenten oorkonde met een groen ruiterszegel van 7 december 1389 waarin Philip, zoon van de koning van Frankrijk, hertog van Bourgondië de schenking van Hoensbroek bevestigt die Johanna, hertogin van Luxemburg, Bourgondië enz. gedaan had aan ridder Hermann Hoen van den Broecke op 26 oktober 1388. De graaf vertelde dat hij dit document van zijn moeder had gekregen. Het stuk was recentelijk gerestaureerd bij een museum in Heidelberg. Naderhand bleek dat dit document jarenlang spoorloos was geweest en door ons toedoen

weer tevoorschijn kwam. In 2018 is het document in kasteel Hoensbroek een tijdje in bruikleen te zien geweest en is er een nauwkeurige replica van gemaakt. Bij de presentatie waren alle mensen die de naam Hoen dragen uitgenodigd om daarbij aanwezig te zijn.

Afscheid en boekpresentatie

Nadat alle vragen wederzijds beantwoord waren, werd het tijd om afscheid te nemen. Als afscheidscadeau kregen we twee dozen met diverse soorten wijn. Hartelijk was het afscheid en de markies zegde toe met plezier het voorwoord voor het jubileumboek Kasteel Hoensbroek te willen schrijven en dat hij en zijn echtgenote bij de presentatie van het jubileumboek aanwezig zouden zijn.

De boekpresentatie vond uiteraard plaats op kasteel Hoensbroek, in de Grote Remijs die welwillend door de uitbaters ter beschikking was gesteld.³ De markies arriveerde alleen omdat zijn vrouw Maria helaas ziek was. Voorafgaand aan de boekpresentatie was er voor genodigden een High Tea in de opkamer van het restaurant 'Tot Slot'. Anne Rose Orbons vroeg bij die gelegenheid of de markies nog een wens had. En ja, die had hij. Hij was nog nooit in de hoogste daktoren van het slotgebouw geweest. Tijdens een korte rondleiding beklommen we die toren, waarmee de wens van de markies in vervulling was gegaan.

Bij de boekpresentatie kreeg de markies uiteraard als eerste het jubileumboek en een bos bloemen voor zijn vrouw overhandigd en sprak hij een kort dankwoord. Een kleine week later kreeg ik privé een met hand geschreven persoonlijke brief waarin de markies en zijn vrouw uitvoerig bedankten voor de ontvangst op het kasteel, het boekje en het mooie boek over kasteel Hoensbroek. Dit alles had hun verwachtingen ruim overtroffen.

Noten

- 1 *Genealogisches Handbuch des Adels* (Bad Salzdetfurth, Starke Verlag 1997), 164-165.
- 2 De officiële titel van het wijngoed is 'Weingut Reichsgraf und Marquis Von und zu Hoensbroech'. De graaf vond deze titel te veel van het goede om op de etiketten te vermelden. Aangezien iedereen van Duitse adel ,von' voor de naam gebruikt, vond hij alleen ,zu' passend en meer bijzonder om te vermelden. Wijnen van dit wijngoed zijn

onder andere de witte wijnen Grauburgunder trocken, Auxerrois Kabinett trocken, Chardonnay trocken, Weisburgunder Kabinett trocken, Weisburgunder Spätlese trocken, Weisburgunder Auslese, Riesling Kabinett trocken en Traminer Spätlese trocken. De Rosé wijnen zijn Spätburgunder Weißherbst Trocken en Rot Gold Kabinett Trocken. De beste rode wijnen zijn Cuvé Quantum trocken, Schwarzriesling

trocken, Blauwer Limberger trocken en Spätburgunder trocken. Van deze wijnen zijn verschillende jaargangen verkrijgbaar. Zie: www.hoensbroech.eu.

- 3 Paul Borger, Jo Brassée en Anne Rose Orbons, *Kasteel Hoensbroek* (Hoensbroek 2012). Nog te koop bij kasteel Hoenbroek en de auteur.

De Stationsstraat met rechts de ingang naar de Oranje Nassaustraat, vóór het pand met de trapgevel.

Tramwagens van de Limburgse Tramweg-maatschappij (L.T.M.) en een bus van de Gemeente Autobusdienst Heerlen banen zich een weg door de overstroomde Stationsstraat.

De Stationsstraat met links vooraan de houten dienstwoning van de Nederlandse Spoorwegen.

Bronnen: Beeldarchief Rijkshoofdstad Heerlen, Collectie 522, nrs.365, 367, 368, 372, 375; Collectie 328-003, nrs. 5404, 5406, 5407. *Limburger Koerier*, 1-8-1932; *Limburgsch Dagblad*, 2-8-1932.

Rijckheyt in Heerlen,
centrum voor regionale geschiedenis,
heeft een schatkamer aan historische informatie:
een inspirerende bron
waarin een heleboel valt te ontdekken!

LIEKE WILLEMS EN FRANS BOUMANS

Lieke Willems en Frans Boumans,
medewerker Beheer en Behoud bij
Rijckheyt Heerlen, beoefenen al meer dan
30 jaar genealogie, onderzoeken allerlei
aspecten uit de regionale geschiedenis en
publiceren 'Hoensbroekse Historie' online:
www.hoensbroeksehistorie.nl

Noodweer in Heerlen in de zomer van 1932

De Stationstraat met de Oranje Nassaustraat waar de mensen zich hebben verzameld. (Glasnegatief)

Stationstraat (Glasnegatief)

Fotograaf Johan Cohnen jr. heeft de gevolgen van deze toen nog zeldzame gebeurtenis op beeld vastgelegd. Zijn fotografisch atelier was gevestigd in de Oranje Nassaustraat in Heerlen. Na zijn overlijden zette zijn dochter de zaak voort die later bekend werd onder de naam 'Foto Jeanny'.

In de beeldbank van Rijckheyt bevindt zich een collectie van foto's en glasnegatieven die gemaakt zijn door fotograaf Johan Cohnen jr. (1885-1947). Een reportage intrigeerde ons zodanig dat we op zoek zijn gegaan naar het verhaal achter deze opnamen.

We schrijven zondag 31 juli 1932. Het is hartje zomer en als in de namiddag donkere wolken boven Heerlen komen opzetten, heeft niemand ook maar een vermoeden van wat er komen gaat. Plotseling barst een hevig noodweer los. Een ongekend zware hagelbui trekt over de stad, waarbij hagelstenen ter grootte van knikkers en eieren met een donderend geraas naar beneden komen. In een mum van tijd staan de straten blank.

Het noodweer duurt slechts enkele minuten en als de storm is gaan liggen, is het heerlijk afgekoeld. Maar al snel wordt duidelijk welke schade de hagelstenen hebben aangericht. Bloemen, planten en gewassen zijn verwoest, hier en daar zijn ruiten stuk en aan de Akerstraat bij 'Magazijn De Zon' van de heer Kneepkens is zelfs een gedeelte van een marmereen pui naar beneden gekomen (zie ook pagina 23). Verder staan door de hele stad nogal wat kelders onder water omdat de riolen die grote hoeveelheden regenwater niet kunnen verwerken.

Vrijwel direct na het noodweer begint de brandweer met het wegpompen van het hemelwater in de straten, maar ze staat voor een moeilijke opgave. Vooral in de Stationstraat staat het water hoog. Ook de dag erna wordt nog druk gepompt in de Stationstraat, Oranje Nassaustraat en Schinkelstraat, maar het is een bijna ondoenlijke klus en de inspanningen leveren dan ook weinig resultaat op.

tentoonstelling

40 jaar mijnindustrie
40 jaar kneepkens
40 jaar heerlen

ter gelegenheid van
ons jubileum (1907-1947) ont-
vangen wij u in onze zaak
te heerlen

kneepkens

opening op 26 april

uitvoering

JONGER & CO. HEERLEN

ontwerp:

Affiche uit 1947. (Rijkheyt, 372 inv.nr. 542-B)

Pand Kneepkens

Het kleine Glaspaleis

Lieke Willems en Frans Boumans, medewerker Beheer en Behoud bij Rijkshoeft Heerlen, beoefenen al meer dan 30 jaar genealogie, onderzoeken allerlei aspecten uit de regionale geschiedenis en publiceren 'Hoensbroekse Historie' online: www.hoensbroeksehistorie.nl

Eind 2019 werd bekend dat het Nederlands Mijnmuseum, dat nu nog te vinden is in het schacht- en ophaalgebouw van de Oranje-Nassaumijn I aan het Museumpad in Heerlen, zal worden ondergebracht in 'Pand Kneepkens' in de Dr. Poelsstraat.¹ In dit artikel schenken we aandacht aan een stukje geschiedenis over dit ooit uiterst moderne warenhuis.

Firma E. Kneepkens

Christiaan Emmanuel Kneepkens (1882-1947), geboren in Weert als zoon van Jan Mathijs Kneepkens en Maria Jansen, was koopman en manufacturier: een handelaar in textiel, garen, band en knopen. De familie Kneepkens verdiende al generaties lang de kost met stoffen. Emmanuels vader was wever/kleermaker. Zijn grootvader, twee ooms en twee oudooms waren wever en een oudoom was kleermaker.²

In februari 1907 verhuisde Emmanuel naar Heerlen waar hij een winkeltje in manufacturen begon aan de Akerstraat 22 (toen nog nummer 72), vlakbij de rotonde Akerstraat-Putgraaf waar tegenwoordig een kleine supermarkt ligt met appartementen erboven. Een jaar later volgde zijn broer Cornelis, die bij hem ging inwonen en werken als winkelbediende. De Akerstraat was in die tijd nog onverhard en had geen trottoirs. Via trapjes kon men het winkeltje bereiken waarvan de verkoopruimte hooguit 25m² bedroeg. Er werden alleen manufacturen verkocht.

Emmanuel trouwde op 15 januari 1908 met Cecilia Carolina Anna Maria Zuure (1885-1965) uit Oosterhout, dochter van Johannes Henricus Joseph Zuure (koopman) en Josephina Maria Francisca Bloemen. Het echtpaar Kneepkens-Zuure kreeg vijf kinderen, waarvan er twee levenloos werden geboren.³

In 1912 liet Emmanuel een winkelhuis met bovenwoning bouwen tegen zijn bestaande woning die uiteindelijk in 1920 werd afgebroken. In 1915 adverteerde hij met *Magazijn van manufacturen*,

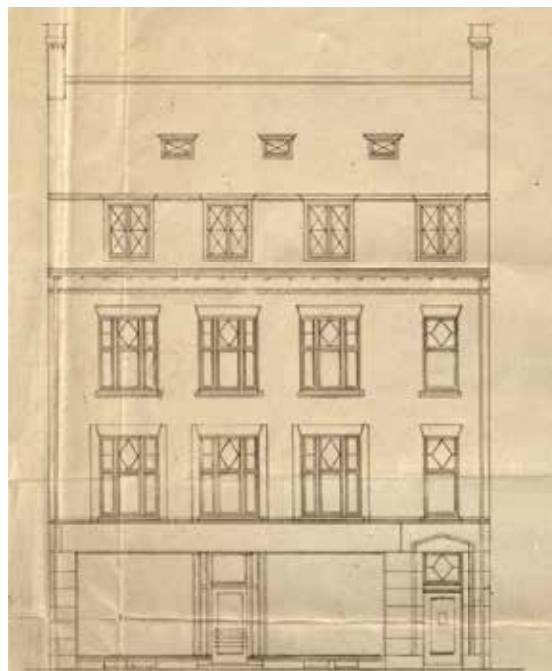
Emmanuel Kneepkens, 1930.
(Collectie Rijkshoeft)

bedden, dekens, ledikanten, behangerij en stoffeerderij 'De Zon'. De zaken liepen goed en al gauw liet hij het magazijn vergroten en het winkelhuis gedeeltelijk vernieuwen.⁴

Kneepkens opende in maart 1920 een filiaal aan de Rijksweg in Gulpen. Briefhoofden uit die tijd verraden ons dat hij daarnaast nog een magazijn in de Molenstraat in Zundert had. Emmanuel verkocht inmiddels ook confectiekleding en ging adverteren met *Confectiemagazijn 'De Zon'*. Eind 1922 opende hij in het houten gebouw van de Staatsmijnen aan de Stationstraat een 'Beddenmagazijn', waar hij behalve ledikanten en wiegen met toebehoren ook kindervagens, meubilair en vloerbedekking te koop aanbood. Iets meer dan vier jaar later kondigde Emmanuel de opheffing aan van dit filiaal. In 1930 was zijn confectie- en manufacturenmagazijn aan de Akerstraat al zodanig uitgebreid dat het de nummers 20-26 besloeg.⁵

Magazijn 'De Zon' aan de Akerstraat in Heerlen na de aanbouw (rechts) in 1912. Het linker pand wordt in 1920 afgebroken. (*Limburgsch Dagblad*, 6-4-1957)

Tekening uit het bouwdoossier van 1912. (Rijckheyt)

De aanleg van de Dr. Poelsstraat en de bouw van de winkelpanden Kneepkens (links) en Hema (rechts), november 1939. De Dr. Poelstraat is nog niet helemaal doorgetrokken tot aan de Coriovallumstraat waaraan de huizen liggen die op de achtergrond te zien zijn. Het straatje links bij het verkeersbord is de Uilegats. Uiterst rechts is nog net een stukje te zien van boek-, steen- en offsetdrukkerij Jongen & Co. (Collectie Rijckheyt)

In de herfst van 1937 werd de winkel ingrijpend verbouwd, gemoderniseerd en praktischer ingericht. Het publiek reageerde enthousiast en de krant berichtte: '... dat de familie Kneepkens Heerlen als winkelstad weer flink heeft verfraaid.'⁶

Het kleine Glaspaleis

Heerlen was door de komst van de mijnindustrie in korte tijd van een klein dorp uitgegroeid tot een moderne (winkel)stad. De ontwikkeling en het stedenbouwkundig proces van het 'Centrum der Mijnstreek' was in volle gang. In 1939 werd begonnen met de verlenging van de Saroleastraat vanaf de Geleenstraat tot aan het Raadhuisplein. Tegelijkertijd verrezen drie grote gebouwen die Heerlen een representatief karakter gaven: het Raadhuis, het Hema-gebouw met restaurant Castellum en het nieuwe 'winkelpaleis' van Emmanuel Kneepkens. Warenhuizen waren sterk in opkomst. Een van de eerste, voor die tijd buitengewoon moderne

warenhuizen in Europa was Selfridges in Londen, opgericht door de uit Ripon, Wisconsin afkomstige Harry Gordon Selfridge sr. en geopend in 1909. Naar dit voorbeeld opende Vroom & Dreesman (V&D) in 1912 het allereerste moderne warenhuis van Nederland in de Kalverstraat te Amsterdam. Het gebouw had meerdere verdiepingen, een lift en roltrappen.

Ook het winkelpaleis van Kneepkens werd een eigentijds gebouw van glas en gewapend beton waarvoor de Heerlense architect Frits Peutz de plannen had ontworpen. Het winkelmagazijn kreeg een glazen voorgevel, met daarachter een pand met kelderverdieping, parterre en drie bovenverdiepingen. Net als in het Glaspaleis werden ook hier de paddenstoelkolommen toegepast. Er werd een lift geplaatst en het gebouw kreeg een daktuin, van waaruit men een mooi uitzicht over de stad had. Een soort trappenhuis zou de overgang vormen naar de bestaande zaak aan de Akerstraat. Beide gebouwen vormden zodoende één groot warenhuis.⁷

De winkelpanden vanaf de andere kant gezien: vooraan het Pand Kneepkens en daarnaast de Hema met Castellum. Tussen deze gebouwen is de Dr. Poelsstraat nog niet voltooid.

We kijken de Coriovallumstraat af. De zijstraat rechts op de achtergrond is de huidige Raadhuisstraat (tegenover Templesplein) die langs het huidige Raadhuisplein loopt en links afbuigend overloopt in de Uilestraat, een straatje dat zijn naam dankt aan archeologische opgravingen (ölles=potjes) en waaraan toen nog huizen lagen die in 1982 plaats moesten maken voor een parkeergarage.

Leuk detail: op het witte bord voor het pand Kneepkens valt te lezen *Nieuwbouw Kneepkens* en links onderaan de foto staat een bedrijfsauto met daarop de slogan *Haal 't bij Kneepkens*. (Collectie Rijckheyt)

Op donderdag 11 april 1940 vond de opening plaats van het nieuwe mijnwerkerswarenhuis, dat al gauw bekend stond als *het Pand Kneepkens* maar ook wel het *kleine* Glaspaleis werd genoemd. Dit als tegenhanger van het *grote* Glaspaleis aan de Bongerd, dat op initiatief van Peter Schunck was gebouwd en vijf jaar eerder zijn deuren had geopend. Ook dat bouwwerk was een ontwerp van Frits Peutz. Hij had zich hiervoor laten inspireren door ‘Les Grands Magasins Decré’ in Nantes, een warenhuis dat in 1931 was gebouwd binnen een tijdsbestek van honderd dagen. Helaas werd het op 23 september 1943 verwoest door een Duits bombardement.⁸

Het was overigens gebruikelijk dat bij een verlenging van een straat het nieuwe weggedeelte dezelfde naam kreeg als die van de bestaande straat, zoals ook tegenwoordig nog steeds het geval is. Vandaar dat we vanaf mei 1940 advertenties tegenkomen van Kneepkens met teksten als *Akerstraat-Saroleastraat*, *Thans ook Saroleastraat* en *Onze Etalages aan de Saroleastraat*. De officiële naam Verlengde Saroleastraat werd later omgedoopt in Dr. Poelsstraat.

Archeologische vondsten

Op het bouwterrein van het geplande nieuwe raadhuis stuitte graafmachines op Romeinse fundamenteën en een grote kist met zwaar ijzeren beslag, sloten en ingelegde opschriften. Tijdens de graafwerkzaamheden op het grondgebied waar het nieuwe pand van Kneepkens verrees, ook behorend tot het huidige *Romeins Kwartier*, zijn archeologische vondsten gedaan. Uit een put kwam een in Kunradersteen uitgevoerde levensgrote gebeeldhouwde kop tevoorschijn, evenals een deukbekertje en twee urnen. Kneepkens heeft deze objecten geschonken aan het toenmalige Gemeentelijk Oudheidkundig Museum dat destijds was ondergebracht in het raadhuis. De kop bleek achteraf overigens niet Romeins te zijn.⁹

Kneepkens versus Schunck

Firma Kneepkens was net als Modehuis Schunck een familiebedrijf. Verschillende ongetrouwde tantes die inwoonden bij de familie Kneepkens-Zuure behoorden tot het winkelpersoneel. Na het overlijden van Emmanuel in 1947 zou zoon Sjef het bedrijf, waarin hij al sinds 1932 werkzaam was, overnemen en samen met zijn moeder voortzetten. Kneepkens en Schunck waren concurrenten. Beide warenhuizen hielden elkaars prijzen dan ook scherp in de gaten, iets dat typisch is voor middenstanders

Advertentie uit het *Limburgs Dagblad*, 10 april 1940.

Les Grand Magasins Decré in Nantes, 1931.
(Wikimedia Commons)

in het algemeen. Sjef was vindingrijk wat het ‘bespioneren’ van zijn rivaal aanging. In plaats van zijn eigen kinderen – zij zouden immers meteen worden herkend – stuurde hij zijn neefje Manuel uit Terwinselen op pad om bij Schunck te gaan kijken wat daar de nylons kostten. Kneepkens verkocht die dan een dubbeltje goedkoper.¹⁰ Sjef Kneepkens overleed in augustus 1958.

Eind vijftiger jaren. Confectiehandel C&A had halverwege 1950 direct naast Kneepkens een winkelpand gebouwd, kocht elf jaar later Pand Kneepkens en voegde het samen met de bestaande zaak.¹¹ Op de achtergrond in het midden zien we V&D. (Collectie Rijkzucht)

Inmiddels zetelt in het Glaspaleis een multidisciplinaire culturele instelling onder de veelzeggende naam SCHUNCK* en wordt er in het Romeins Kwartier volop gebouwd aan een nieuw Stads-kantoor naar een ontwerp dat is afgestemd op het Raadhuis van Peutz.¹²

Kneepkens' oude manufacturenmagazijn aan de Akerstraat is in 1989 afgebroken en het iconische Pand Kneepkens staat er al jaren verlaten bij.¹³ Maar niet lang meer, want met de nieuwe bestemming wordt het Rijksmonument weer nieuw leven ingeblazen.¹⁴

Noten

- 1 Het schacht- en ophaalgebouw aan het Museumpad blijft onderdeel van het Mijnmuseum en legt vooral de nadruk op de ondergrondse aspecten van de steenkoolwinning. <https://www.heerlen.nl/heerlen.net?id=16473>; <https://www.nederlandsminmuseum.nl/kneepkens/>
- 2 Burgerlijke Stand met huwelijksbijlagen van Oosterhout, Weert, 's-Hertogenbosch en Heerlen.
Emmanuel's oom Petrus Joannes Kneepkens, de tweelingbroer van zijn vader en wever van beroep, overleed op 65-jarige leeftijd in 's-Hertogenbosch. Zijn overlijden is bij de Burgerlijke Stand aangegeven door o.a. een 'knecht in een gesticht'. We gaan er vanuit dat Petrus Joannes verbleef in het Geneeskundig Gesticht Renier van Arkel in 's-Hertogenbosch (zie ook: *MijnStreek* 2019-4, p.27).
- 3 *Limburgsch Dagblad*, 26-4-1932; *De Nieuwe Limburger* en *Limburgsch Dagblad*, 6-4-1957; Rijkzucht Heerlen (RhH), Bevolking gezinskaartenstelsel.
- 4 *Limburgsch Dagblad*, 8-4-1937; RhH, 015-NT1 Bouwdossiers gemeente Heerlen, inv.nrs. 1912259, 1916307; 016-NT3 Bouwdossiers, inv.nrs. 1920024, 1920047A; *Adresboek der gemeenten Heerlen, Hoensbroek, Nuth, Schinnen, Schaesberg, Eygelshoven, Nieuwenhagen en Ubach over Worms*, eerste jaargang [Heerlen 1915].
- 5 *Limburger Koerier*, 10-3-1920, 8-5-1920, 23-7-1921, 11-11-1922, 8-3-1927, 1-5-1930; RhH, 327 Briefhoofden, inv.nr. 99; RhH, 016-NT3 Bouwdossiers, inv.nrs. 1927002A, 1928066A, 1929129.
- 6 *Limburgsch Dagblad*, 1-10-1937; RhH, 016-NT3, inv.nr. 1937035.
- 7 *Limburgsch Dagblad*, 27-6-1939, 10-4-1940; *Limburger Koerier*, 30-6-1939, 16-1-1940;
- 8 Expositie en begeleidend boekje *U bevindt zich hier – De geschiedenis van het Glaspaleis*, SCHUNCK Glaspaleis [13-10-2019 t/m 30-12-2020].
- 9 *Limburger Koerier*, 13-1-1940; *Limburgsch Dagblad*, 28-3-1939, 31-3-1939, 18-12-1940.
- 10 *De Nieuwe Limburger* en *Limburgsch Dagblad*, 6-4-1957; Manuel Kneepkens, kleinzoon van Emmanuel Kneepkens: <http://www.literairheerlen.nl>. Manuel Kneepkens (Heerlen, 1942) is dichter, tekenaar, publicist, politicus, jurist-criminoloog en sinds 1971 woonachtig in Rotterdam waar hij van 1994 tot 2006 fractievoorzitter was van de Stadspartij in de gemeenteraad.
- 11 *De Nieuwe Limburger*, 25-5-1960, 16-5-1961.
- 12 <https://architectenweb.nl/nieuws/artikel.aspx?ID=42165>; <https://www.heerlen.nl/stadskantoor.html>.
- 13 RhH, 415-NT1 Bouwdossiers, inv.nr. 1989074;
- 14 *De Limburger*, 19-11 en 17-12-2019; 8-1-2020.

LOEK KREUKELS

Dr. L.H.M. Kreukels (Schaesberg 1951) was o.a. hoofd van de afdeling onderzoek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg in Maastricht. Zijn voornaamste onderzoeksterrein is de geschiedenis van de moderne steenkolenmijnbouw en van de mijnstreek.

Communisme en armoede in de mijnstreek

Het leven van Trude Benedic

De Duitse Trude Benedic kwam uit het Duitse Oost-Friesland, dicht bij de zee en de Nederlandse grens.¹ In 1915, als Trude elf jaar is, gaat zij met moeder en broertjes en zusjes bij haar vader in Düsseldorf wonen die het gezin met vijf kinderen eerder in het holst van de nacht berooid heeft achtergelaten. Dat zou later nog veel vaker gebeuren. Terwijl moeder 's nachts in de fabriek werkt, moet de jonge Trude het gezin draaiende houden omdat vader steeds afwezig is. Na de oorlog wordt haar moeder ontslagen, net als alle andere vrouwen die de mannen tijdens de oorlog in de fabrieken hadden vervangen. Haar vader laat vervolgens zijn gezin opnieuw in de steek.

In 1920 leerde Trude Toni kennen, een Nederlandse arbeider die in de buurt van Essen in een kleine fabriek werkt en later in een staalfabriek in Hamborn. In 1926 trouwen ze, Trude is dan 22 en Toni 24. Een paar maanden na hun bruiloft wordt Toni werkloos. Het jonge paar besluit te vluchten voor de armoede en vertrekt naar de Limburgse mijnstreek waar Toni als sleper in de Staatsmijn in Brunssum kan gaan werken.

Communist in Staatsmijn Hendrik

Trudes levensverhaal gaat over de strijd tegen bittere armoede en het verzet tegen de nazi's van een echtpaar dat overtuigd is van de marxistische klassenleer. Hun verzet en strijd tegen het fascisme eindigt voor beiden, onafhankelijk van elkaar, in het concentratiekamp. Hun twee jonge kinderen moeten ze alleen en onverzorgd achterlaten. Toni overleeft de laatste oorlogsdagen net niet, Trude wel. In 1950 vertelt zij op 46-jarige leeftijd haar verhaal aan de schrijfster Sonja Prins.²

Trudes herinneringen behoren tot de weinige egodocumenten van overtuigde 'lelieblanke communisten'

Trude Benedic-Visser. Foto uit de biografie.

die hun levensvervulling zagen in de verheffing van de arbeidersklasse in een, niet alleen in Duitsland maar ook in Limburg, vijandige buitenwereld. Uit het deel van haar biografie dat het vertrek uit het Ruhrgebied en het leven in de mijnstreek beschrijft, zijn de volgende fragmenten afkomstig.

“Het was koud, al was het pas oktober, en wij hadden niets te stoken. Toni zocht kolen op straat achter de kolenwagens en aardappels onder de wagons bij het station. Ik kon een paar keer iets verdienen met wassen. Maar toch ging het zo niet langer, wij hadden altijd honger. Misschien was er in Holland meer werk, Toni was Nederlander. Hij ging naar het Nederlands consulaat en vroeg of zij hem wilden helpen om werk te vinden. Op een dag kon hij naar het consulaat komen om reisgeld te halen voor een medisch onderzoek bij Staatsmijn Hendrik. Als hij goedgekeurd werd, zou hij daar werk krijgen.”

Toni gaat naar Brunssum voor de keuring en Trude wacht een dag en een nacht op zijn terugkomst. Eindelijk komt hij om 4 uur 's ochtends thuis. Om geld

Staatsmijn Hendrik in Rumpen-Brunssum. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

te sparen is hij vanaf Übach-Palenberg naar huis gelopen.³ Pas na zes uur lopen merkt hij dat hij is verdwaald. Als hij de bus naar huis zou nemen, zou hij geen ons worst en 10 sigaretten voor Trude kunnen meenemen. “Dat was mij wel 6 uur lopen waard.” Trude en Toni vertrekken op het goede moment naar Limburg. In 1926 starten de Staatsmijn Maurits in Geleen (die de grootste kolenmijn van Europa zal worden) en de particuliere mijn Julia in Eygelshoven hun productie. Twee jaar later volgt de laatste nieuwe mijn: de Oranje Nassaumijn IV in Heerlerheide. De mijnen zijn naarstig op zoek naar nieuwe mijnwerkers.

Toni kan op Staatsmijn Hendrik beginnen, hoewel ze nog enkele maanden moeten wachten op een woning. Nog 157 gezinnen gaan vóór. Voor 55 gulden per maand kunnen ze een klein kamertje huren met een oud houten ledikant, een dunne strozak met één deken, een klein rieten tafeltje en één stoel, maar geen kachel.⁴ Ergens op het land waar ze ’s nachts boerenkool stelen, ‘vindt’ Trude een oud verroest fornuisje waar op het land varkensvoer op wordt gekookt.

“Toni had nog geen mijnkleding. Hij moest op zijn lage schoenen ondergronds gaan werken. Op een dag kwam hij maar niet thuis, ik was vreselijk ongerust. Eindelijk zag ik hem in de verte aankomen, maar erg langzaam. Toen stond hij lachend in de deuropening met één schoen aan zijn voeten en van de ander alleen nog maar het bovenleer. Wat moesten we beginnen? Zo kon hij de mijn niet in. De volgende week betaalden wij geen huur, maar als

wij veertien dagen later niet het dubbele betaalden, moesten wij er uit. Als vooruitbetaling kreeg Toni per week f 15,-. Toen de schoenen gekocht waren en de huur betaald, hadden wij voor de kerstdagen nog maar 30 cent in huis. Na de eerste grote loondag op 7 januari [1927 LK] ging het beter. Met Pasen kwam er bericht dat wij een woning kregen.⁵ Maar door al de ellende moest ik twee maanden te vroeg bevallen [...]”

Het leven in de kolonie

“Toen Toni in Hamborn werkte, kon hij zondags nergens naar toe. Er was nergens iets groens en juist mijnwerkers, die ondergronds werken en de mannen bij de smeltovens die de hele dag zwavel- en fosfordampen inademen, hebben extra behoefte aan de vrije natuur. Hun vrije tijd konden zij doorbrengen in hun kosthuis, waar zij in kooien boven elkaar sliepen, naast teringlijders en geslachtszieken en ’s nachts konden zij jacht maken op de wandluizen. Als Toni hier een vrije zondag had, trokken wij er op uit met de kinderen en een paar vrienden om de middag buiten door te brengen. Wij namen brood en vruchten mee, er werd gezongen en gepraat en de kinderen speelden in de hei. Zondagsavonds kwamen de kompels altijd bij elkaar. Als het mooi weer was, zaten zij buiten voor de deur of op het pleintje met hun knieën opgetrokken en hun achterwerk op hun hielen. Dat konden zij uren volhouden. Zij praatten over het nieuws op de mijn. “Hé Lud, in wat voor pijler werk je ?”

“Godverdomme, laat ik je zeggen 50 centimeter hoog, de hele sjiicht op je buik schravelen. Wil je iets drinken, dan moet je op je rug gaan liggen.”

“En jij, Neerford?”

“De mijne is 38 centimeter. Ik heb haast geen buik meer en geen achterwerk, geen gevoel in de armen, op een schup gaat 50 kilo en dan maar scheppen!” “En jij Toni?”

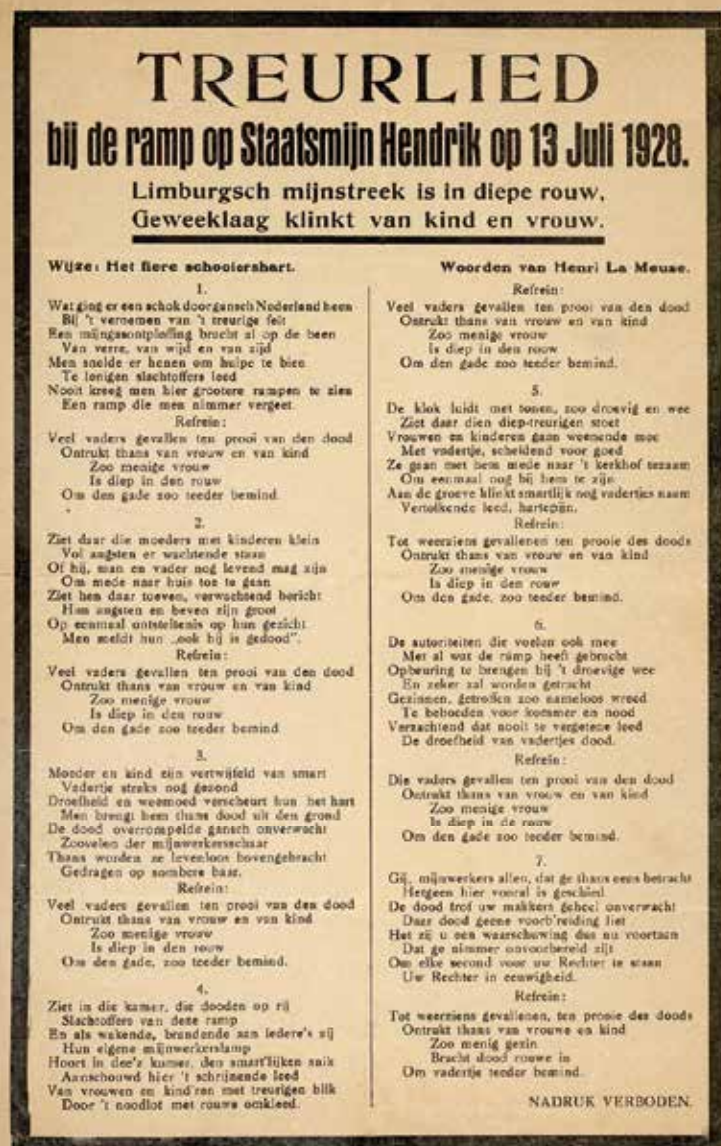
“Ik ben in de schacht aan het bouwen, stielen zetten, heel gevaarlijk en oppassen, dat de hele rotzooi niet ineens stort.”

“In het eerste jaar dat Toni in de mijn werkte, in 1927, begonnen op een dag de sirenes te huilen.⁶ Alle vrouwen liepen naar de ingang van de mijnzettel. “O God, mijn man heeft sjiicht - De kompels zijn ingesloten - Gas, instorting, ontploffing - wat is er gebeurd? - Is mijn man erbij? - Oh God, mijn vijf arme kinderen - O moeder, onze oudste - Ach, ik ben pas getrouwd.” De reddingskolonne werkte met man en macht, maar alle ingesloten mijnwerkers kwamen dood naar boven. Zestien kompels hadden het leven gelaten. Het hele dorp was aanwezig bij de begrafenis.”

Ondanks het gevaarlijke ondergrondse werk, is Trude eind jaren twintig optimistisch over hun toekomst. “Hier konden wij met hard werken een veilig bestaan voor onze kinderen opbouwen, zij zouden een beter leven krijgen dan wij hadden gehad. [...] Hier voelde ik mij thuis en ik hoopte dat we hier altijd zouden kunnen blijven. Om 11 uur zag je de middagsjiejch voorbijkomen en riep je ‘Glück Auf kumpel!’.”⁷

Liever werkloos dan volgzzaam

Maar als in 1930 ook de steenkolenmijnen getroffen worden door de economische depressie duurt het niet lang of ook mijnwerkers worden massaal ontslagen. Helemaal bovenaan de lijst staan communisten. Zij vliegen er het eerste uit.⁸ Daarna pas volgen buitenlanders die pas kort in dienst zijn en daarna ongehuwde jonge mijnwerkers die nog bij hun ouders wonen. En pas op de laatste plaats gehuwde Nederlandse mijnwerkers met kinderen. Maar ook zij lijdten armoe omdat de hoge arbeidsproductiviteit, het beruchte ‘jagen en drijven’ in de jaren dertig zijn hoogtepunt bereikt en de mijnwerkers daarom enkele dagen per week thuis zitten. “Zes jaar heeft Toni op de mijn gewerkt toen werd hij ontslagen. Zonder opgave van redenen, maar iedereen wist wat de reden was. Als iemand als kommunist voor de rechten van de arbeiders opkwam, ging hij er uit. Zo trachtten zij de strijd voor verbeteringen in de mijn te verlammen. Wie niet meer in de mijn werkte, moest ook uit de woning.

<https://www.demijnstreek.nl/plaatjes/jpg/demijnen/Hendrik-ramp-1928-treurlied-groot.jpg>

Na lang zoeken vonden wij een paar kamers in een oud huis in Ubach over Worms, niet ver van onze eerste woonplaats.”

“Op een dag kwam de rector op bezoek. “Goeien-dag meneer. Is uw vrouw thuis? Ik kom eens praten over de kinderen. Het meisje moet nu toch naar school, stuur haar bij ons op school en U krijgt werk, dat beloof ik U”.”

“Door jullie wil ik niet aan werk komen”, zei Toni. “Jullie steun heb ik niet nodig. Ik heb zelf een paar gezonde armen en benen en ik zal zonder kerkelijke hulp door het leven gaan.”

Toni wees hem op allerlei dingen die niet in de haak waren en uiteindelijk zat de rector zo in het nauw dat hij niets anders wist te zeggen dan: “Ja meneer, dat is wel zo, maar ik ben zielzorger ...”. “Zielzorger?”, zei Toni, “mijn ziel heeft nog nooit een pak of een paar schoenen versleten maar mijn lichaam wel.” Toen waren zij uitgepraat.

Later overleed een broer van Toni, die in een ander dorp woonde. Zijn vrouw kon geen plaats voor hem

Staatsmijn Hendrik. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

op het katholieke kerkhof krijgen, al deed zij nog zo haar best want zij was katholiek opgevoed. Toni wou haar helpen en daarom ging hij naar de rector om te vragen hoeveel een plaats op het kerkhof kostte. De rector zei: “Ik weet wat het kost meneer, maar voor u is het niet te koop, al was U miljonair”.”

Verzet tegen het fascisme en arrestatie

Als de nazi's in 1933 aan de macht komen, vluchten tal van leden van de Duitse communistische partij en haar Jeugdbond naar Nederland. Elke week staan 10 tot 17 man bij Trude voor de deur.⁹ Ze worden verder geholpen naar Amsterdam, België en Frankrijk. Velen worden door Trude ook uit Duitsland gehaald. Als in juli 1936 de Spaanse Burgeroorlog uitbreekt, meldt een deel van de vluchtelingen zich aan bij de vrijwilligers om aan de kant van de linkse republikeinse regeringspartij te vechten tegen de fascistische die onder aanvoering staan van generaal Franco. Trude smokkelt vier jaar lang anti-nazilectuur Duitsland in en elke veertien dagen haalt ze in nazi-Duitsland geld op om de vrijwilligers in Spanje te steunen. In oktober 1937 wordt zij verraden en door de Gestapo gearresteerd. Vijf jaar lang wacht Toni op haar, maar hij heeft haar nooit teruggezien. Nadat ze vier jaar in tuchthuizen en vele gevangenissen heeft doorgebracht, wordt ze op transport naar het concentratiekamp Ravensbrück gezet. Anderhalf jaar lang mag ze daar geen post van thuis ontvangen of zelf schrijven. Van andere gevangenen die wel post mogen ontvangen, hoort ze in 1942 dat Toni met 25 andere verzetsmensen

Mijnwerkers op weg naar de mijn. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

die het communistische blad ‘Vonk’ in de mijnstreek uitgeven en verspreiden, is gearresteerd.¹⁰ Van die 26 overleven slechts 3 de oorlog. Toni overlijdt als hij in 1944 op transport is naar concentratiekamp Natzweiler.

“Ik wilde mijzelf niets wijsmaken. Natuurlijk was hij dood, het had geen zin nog te hopen.” Trude wordt bevrijd door het Rode Leger. Hun twee kinderen, inmiddels zestien en achttien jaar oud, hebben zich na de arrestatie in 1942 van Toni tot het einde van de oorlog zelf moeten redden. Trude vindt ze ernstig ondervoed terug in hun oude huis waarin alles wat verkocht kon worden, was verkocht om aan voedsel te komen.

Sonja Prins overleed op 15 januari 2009 op 96-jarige leeftijd.

Trude Benedic

Sonja Prins en Trude Benedic

De dichteres Sonja Prins interviewde Trude Benedic in 1950 en schreef haar levensverhaal op. Trude Benedic en Sonja Prins kenden elkaar toen al minstens acht jaar. Sonja was net als Trude lid geweest van de communistische partij en actief in het verzet tegen de Spaanse fascist en de Duitse bezetters. Ze stencilde de illegale partijkrant 'De Vonk' en verspreidde die net als Toni. In november 1942 werd ook zij door de Gestapo opgepakt, hoewel die eigenlijk op zoek was naar haar moeder die een bekende communiste was. Haar moeder werd eveneens gearresteerd maar als zij na zes weken wegens epileptische aanvallen werd vrijgelaten, werd haar dochter opgepakt ter compensatie. Als politieke gevangene werd Sonja gedeporteerd naar het vrouwenkamp Ravensbrück waar ook Trude verbleef. Waarschijnlijk waren beiden lid van de buitencommando's die zwaar lichamelijk werk moesten verrichten. In het kamp schreef ze een eigen versie van Shakespeares Midzomernachtsdroom. Met veel succes werd die door de vrouwelijke gevangenen in Ravensbrück opgevoerd, ondanks de verholten verwijzingen naar hun strijd tegen de fascist en. Hoe het Trude Benedic verder ging na de oorlog is niet bekend.

Noten

- Volgens de inschrijving in RhH T301 Archief Gemeente Brunssum 1755-1938, inv.nr 1574, Bevolkingsregister 1914-1938, gezinsbladen B-Bergen is Trude geboren als Gertrud Harmina Visser, geboren 15-5-1904 in Heisfelde (bij Emden, D.). Zij trouwde op 5-6-1926 in Düsseldorf (D) met Nicolaus Benedic geb. Aken (D) 2-3-1903 (blijkbaar door de familie altijd 'Toni' genoemd).
- Sonja Prins ontmoette Trude Benedic in kamp Ravensbrück. Zie: Sonja Prins, *Herinneringen aan Trude Benedic een vrouw in verzet met een nawoord van Anet Bleich* [Amsterdam 1979], cover, ook verschenen onder de titel *Herinneringen van een mijnwerkersvrouw* [Amsterdam 1979]. Sonja Prins, ook bekend onder het pseudoniem Wanda Koopman (Haarlem 14-8-1912 – 15-1-2009), was een dichteres. In 1929 richtte ze het avant-gardistisch literaire tijdschrift *Front* op. Ze was lid van de communistische partij en voerde actie tegen sociale misstanden. Haar man was vrijwilliger in de Spaanse burgeroorlog. Zie: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Prins>. Over haar verblijf in Ravensbrück schreef ze *Ravensbrück, geen eind- maar een beginpunt* [Den Bosch 1985]. In 2009 verscheen een biografie over haar: *De eeuw van Sonja Prins* [Amsterdam: Prometheus].
- Het is van daaruit een kleine 90 kilometer naar Hamborn; een wandeltocht van circa 18 uur.
- Volgens RhH, a.w. aan de Schiffelerstraat 2a gedeeltelijk (dus inwonen; Brunssum centrum). Toni begon als sleper op de Staatsmijn Hendrik.
- RhH, a.w.: op 21-5-1927 verhuizen ze naar de Oeverbergstraat 4 (Bunsummerheide), de woning die ze kregen toegewezen. Later op 8 mei 1929 verhuizen ze naar Beekstraat 13 (Schuttersveld) als Toni op of voor 1 mei 1929 leerhouwer wordt.
- Trude vergiste zich in 1950: de datum en het dodental van het mijnongeluk zijn niet correct. Op vrijdag 13 juli 1928 vond op Staatsmijn Hendrik een gasontploffing plaats die dertien mijnwerkers het leven kostte. Zie: Loek Kreukels, *Kolen en kompels; Geschiedenis van de Nederlandse mijnwerkers* [Amsterdam 1986], 96 e.v. Zie ook: Cor van der Heijden, 'Mijngas in de Hendrik', in: *NRC Handelsblad*, vrijdag 13 juli 2001.
- Prins, 40.
- Kreukels, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdzaamheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940* [Assen/ Maastricht 1886], 417 e.v.
- Het gezin Benedic woont dan dicht bij de Duitse grens in Ubach over Worms aan de Reeweg 8 (Abdissenbosch), zie: RhH, a.w., verhuizing vanuit Brunssum op 29-10-1931. Het bevolkingsregister van Ubach over Worms is voor dit artikel niet verder geraadpleegd.
- Toni wordt op 30 mei 1942 gearresteerd, hij overlijdt op 11 juli 1944 in Natzweiler. Op diezelfde dag werden 21 communisten en radicale socialist en gearresteerd omdat de een dag eerder gearresteerde Scheper uit Schaesberg doorsloeg bij verhoor. Dertien van hen zouden zijn overleden in verschillende concentratiekampen. A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front. Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* [Leeuwarden 1994], 1019 en 1020. *De Vonk* was de Limburgse editie van het partijblad van de CPN *De Waarheid* en werd reeds sinds eind 1940 verspreid. Zie Cammaert, 991 e.v.

PHILIPPE VAN WERSCH

Philippe van Wersch (1951) is publicist en genealoog en beheert de website www.warsage.nl over de genealogie van de familie Van Wersch

De Duivelsrit

In het Historisch Magazine voor Parkstad Limburg *MijnStreek* no.4 van 2019 stond een artikel over de Wielerbaan van Heerlen die in 1935 afgebroken werd. Het was afgelopen met de wielersport in Heerlen. Wellicht dacht de Heerlense ondernemer Ferd van Wersch van de Stationstraat wel “dat nooit”.¹

Van Wersch was een verenigingsman die in Heerlen al heel wat evenementen (mede) georganiseerd had. Toen hij in 1955 overleed schreef het Limburgs Dagblad in een uitgebreid In Memoriam onder meer: “Wat deze echte Heerlenaar voor zijn stad en het algemeen belang heeft gedaan, daarover zou ‘n boek zijn te schrijven. Vooral het verenigingsleven trok hem aan. Zo was hij onder meer jarenlang voorzitter van de R.K. Middenstandsvereniging en van de R.K. Schilderspatroonsbond. Hij organiseerde onder meer middenstandstentoonstellingen, gymnastiekfeesten en wielerveesten.”²

Daarnaast was Ferd van Wersch commandant van de vrijwillige brandweer, lid van de kascontrole-commissie van de Roomsche Reisvereniging, lid van de Bouwvereniging Ons Thuis in Heerlen,³ lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, lid van de Schattingscommissie voor de Rijksinkomstenbelasting en gemeenteraadslid.

Zo gebeurde het dat begin juli 1936 een aantal mannen bijeenkwam met het plan om in de eerstvolgende maand september weer eens een wielerevenement in Heerlen te organiseren. Een van de redenen was het 75-jarig bestaan van de Vincentius-

Ferdinand van Wersch met echtgenote Maria Lintjens

vereniging die de nood probeerde te lenigen van de armen. In twee maanden tijd stampten de mannen de *Duivelsrit in de Mijnsstad* uit de grond, een wielerronde voor beroepsrenners (125 km), voor amateurs (52 km) en nieuwelingen (25 km).

0 10

Heeft U al eens gerookt?

„t Blauwe Blikje van Kaveewee”

10 sigaren voor 40 cents

Zoo niet, vraagt dan bij Uwen winkelier eens één blikje, en
U zult er in vinden, eene sigaar, waar U steeds naar zocht

**„De
Duivelsrit
in de Hijnstad”**

*Heerlen
12 September
1936*

„KAVEEWEE KNAK”

10 STUKS 30 CENT

HOLLAND'S BESTE 3 CENTS SIGAAR

Organisatie

In de organisatie van de Duivelsrit waren 22 mannen actief, verdeeld over vijf commissies:

- de Commissie van Financiën;
- de Pers- en Propagandacommissie;
- de Sportcommissie;
- de Terrein- en Verkeerscommissie; en
- de Controle- en Kascommissie.

Ferd van Wersch was de voorzitter van het Algemeen Bestuur en zijn zwager Harrie Lintjens de tweede voorzitter en voorzitter van de Controle- en Kascommissie.⁴ Ferd was daarnaast ook de voorzitter van de Commissie van Financiën en verder lid van de Commissie Terrein- en Verkeer onder voorzitterschap van de heer Lambermont. De heren Hans Lambermont⁵ en P. Moonen⁶ zaten in de Sportcommissie, Lambermont zat overigens ook in het Algemeen Bestuur als commissaris.

De andere leden van het Algemeen Bestuur waren E. Behle, secretaris; C.M.H. van der Mast, penningmeester; S. Hertzdahl, commissaris; H. Jongen, commissaris; H. Lambermont, commissaris.

Het prijzengeld voor de professionals bedroeg in totaal f 1.200,-. De Limburger Koerier schreef: *De renners ontvangen zeer hoge prijzen.*⁷ De 1^e prijs was 200 gulden en de 2^e prijs 150,- gulden. De eerste prijs bij de amateurs was een rijwiel, de tweede prijs een *stel wielen met tubes*. De eerste prijs bij de nieuwelingen was *een frame*, de tweede prijs *een stel wielen met zilveren legpenning gemeente Heerlen*. De start en finish waren op het vertrouwde Bekkerveld waar het jaar daarvoor nog de wielersport had gestaan. Er waren 160 deelnemers. De belangstelling was groot wat al uit de voorverkoop bleek. Eind juli kon al f 1.000,- overgemaakt worden naar de jubilerende Vincentiusvereniging.

In de Nieuwe Koerier van 11 juli 1936 staat te lezen: "In de rennerswereld staat Heerlen nog altijd bekend als de beste plaats voor de wielersport en er werd aldaar altijd goed geld verdiend door de renners. Deze traditie zal Heerlen ook thans getrouw blijven, hetgeen blijkt uit het feit dat alleen al voor de profs aan prijzen werd uitgetrokken de som van f 1.200,-". (...) "Gezien de mannen die in dit Comité zitting hebben genomen, kan men gerust aannemen, dat ook thans in Heerlen iets geweldigs gaat gebeuren".⁸

De Commissie Pers- en Propaganda had zijn werk goed gedaan. Tot ver in het buitenland waren de affiches van de Duivelsrit te zien en duizenden strooibiljetten "fladderden op ieder dorp en gehucht.

Harrie Lintjens

Zoals wij vernamen worden er meer dan 100.000 strooibiljetten verspreid, terwijl 10.000 keurig mooie koperen speldjes worden verkocht. Deze speldjes gaan gretig van de hand en zorgen voor mooie propaganda".⁹

Twee weken voor de grote datum van 12 september verscheen het programmaboekje voor de prijs van f 0,10 met de namen en foto's van de deelnemers, woorden van de voorzitter, de burgemeester, de pastoor en anderen naast vele advertenties. Ferd van Wersch schreef twee stukken: een voorwoord en een artikel over *Oud en Nieuw Heerlen*.

Voorwoord van Ferd van Wersch

De groote dag

Zaterdag 12 September zal als een dag van betekenis in het geheugen der Heerlensche Sportvrienden gemerkt worden.

De Duivelsrit

De naartogste voorbereiding van maanden, het ijverige werk van meerdere weken, komt heden tot bekroning. Deze sportdag is een dag van groote betekenis, ook wijl 't geldt een gebeurtenis van ongewoon gewicht. Dat immers het Comité 'De Duivelsrit' het organiseeren van dezen zoo buitengewoon wedstrijd op het gebied van wielrennen aandurft, pleit in meer dan één opzicht voor zijn gezond streven en groote wilskracht.

Meerdere sportmensen uit de, ons zoo dierbare, Mijnstreek hebben op ons verzoek hun welwillende medewerking verleend. Deze 'Duivelsrit' demonstreert omweersprekbaar den flinken moed der comitésleden.

Geachte medecomitésleden, laat ons de hoop koesteren dat onze opzet slagen moge, dan zien wij ons zwaar voorbereidingswerk tot onze voldoening bekroond en tevens zullen wij door het welslagen van deze 'Duivelsrit' de nooden van vele inwoners van ons geliefd Heerlen helpen lenigen en de St. Vincentiusvereniging in haar zwaar werk steunen.

*Met sportgroet,
Ferdinand Van Wersch*

'Duivelsrit'

De naam 'Duivelsrit' werd aan de koers gegeven omdat de renners als duivels moesten rijden om te kunnen winnen. Een tweede reden bedacht Het Limburgsch Dagblad op 10 september: *de organisatoren hebben kunnen ervaren dat het organiseren van een dergelijke ronde een duivelsch werk was, gezien het vele voorbereidende werk dat daaraan verbonden was.* Zij hadden dit in twee maanden geregeld. Jan Pijnenburg, ook wel Den Pijn of Jan Kanonbal genoemd,¹⁰ was de grote winnaar van deze 120 km lange Duivelsrit. De dag erna kon men melden dat er 35 tot 40.000 bezoekers waren geweest. Daarbij moeten dan nog de naar zegge 9000 "kijklustigen [die] binnen waren gekomen zonder te betalen" opgeteld worden.¹¹

De dag werd feestelijk afgesloten met een optocht en een dansavond in Heerlen. Op deze avond werd waardige en feestelijke aandacht besteed aan *de verloving van Prinses Juliana en Prins Bernhard.* Uiteindelijk ontving de Sint Vincentiusvereniging ruim f 3.000,-.

Op 7 januari 1937 trouwde prinses Juliana met Bernhard. Dit feest werd ook in Heerlen uitgebreid gevierd met het ontsteken van een vreugdevuur en een grote optocht. De optocht bestond uit 42 onderdelen waaronder ook het comité Duivelsrit.¹²

De jaren erna

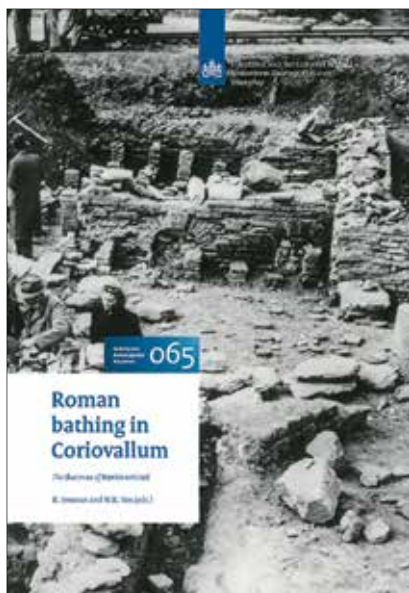
Gezien het grote succes wilde het comité in 1937 in september weer een Duivelsrit organiseren. Maandenlang sijpelden er berichten door over de organisatie ervan en wie er allemaal zouden komen. Tot een maand voor de grote dag. Het comité deed toen een persbericht de deur uit waarin te lezen was dat 'door bijzondere omstandigheden' de Duivelsrit dat jaar niet door zou gaan.¹³ Ondanks de oorlogstijd werd de tweede Duivelsrit pas vier jaar later op zondag 12 oktober 1941 georganiseerd. Waarom dat zo lang duurde is onbekend. De lengte van de ronde bedroeg toen 2700 meter. De start en finish van het heuvelachtige parcours lagen aan de Groene Boord. De voorzitter was opnieuw Ferd van Wersch met Harrie Lintjes als vicevoorzitter. Ook Lambermont deed weer mee. De premies stroomden binnen. De derde Duivelsrit was in juli 1942, vervolgens waren er Duivelsritten in 1946, 1951, 1955, 1956 en de laatste vond plaats in 1977.

Noten

- 1 Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de volgende bronnen: persberichten op www.delpher.nl; Wiel Verheesen, *Heerlen, Wierlerstad, Van duivelsrit tot WK* (Maastricht 2006); H.A. Meerum Terwoft, G.: J. Nijland en Leo Lauer, *Nationaal Sport Gedenkboek* (Amsterdam 1927); "De Duivelsrit in de Mijnstad" (Heerlen 1936); programmaboekje.
- 2 *Limburgs Dagblad*, 5 november 1955.
- 3 Onder andere opgericht door Harrie Lintjes (Henri Frans Hubert Lintjes 1878-1948), de latere wethouder (1935-1939) van Volkshuisvesting in Heerlen, Ferd van Wersch en tien anderen. Van Wersch deed veel samen met zijn zwager. Zo waren zij in 1922 van plan tien huizen te bouwen in de Kloosterkoolhof. De bouwvergunning werd echter afgewezen. Samen zaten zij ook in

- 1939 in de plaatselijke gemeenteraad namens de Volkspartij R.K. Dissidenten. In 1940 was Harrie Lintjes lid van de Commissie voor Publieke Werken en Volkshuisvesting en Ferd van Wersch lid van de Commissie voor Stadsontwikkeling en Verkeer. Lintjes overleed kinderloos.
- 4 In 1904 trouwde Ferd van Wersch met Maria Hubertina Lintjes, een nicht van burgemeester Lintjes die van 1820 tot 1843 burgervader van Heerlen is geweest. Haar broer was de bekende aannemer en wethouder Harrie Lintjes. Als kinderen woonden zij op de hoeve De Aar.
- 5 Hans Lambermont was mijnmeter op de Oranje-Nassau mijnen. Behalve wielrennen had hij nog een andere passie: zoals zovelen in die tijd deed hij aan duivensport. Deze passie deelde hij met Edmond van Wersch,

- de broer van Ferd. Ook de jacht trok hem, evenals dat het geval was bij zijn collega in de Duivelsrit Ferd van Wersch. Lambermont was tevens een oud official van de wielersport.
- 6 Zowel Lambermont als Moonen waren destijds betrokken bij de wielersport van Heerlen.
- 7 *Limburger Koerier*, 22 juli 1936.
- 8 *De Nieuwe Koerier*, 23 juli 1936.
- 9 *De Nieuwe Koerier*, 29 augustus 1936.
- 10 *Nieuw Venlosche Courant*, 26 mei 1937.
- 11 *Limburger Koerier*, 12 februari 1937.
- 12 *Limburgsch Dagblad*, 5 januari 1937.
- 13 *Limburgsch Dagblad*, 3 augustus 1937. Het bericht stond in vele kranten, maar geen enkele krant had onderzocht wat die bijzondere redenen dan waren.

Roman bathing in Coriovallum *The thermae of Heerlen revisited*

(Amersfoort 2020); K. Jeneson and W.K. Vos (eds.). Nederlandse Archeologie Rapporten 065. Met samenvatting in het Nederlands op p. 8-9; 207 p., geïll., ISBN/EAN 978-090-5799-324-4. Prijs € 25,-.

In dit Engelstalige rapport wordt door 26 auteurs verslag gedaan van het wetenschappelijk onderzoek dat voortgaand aan en tijdens de restauratie van de Heerlense thermen tussen 2016 en 2019 is verricht. Het was voor het eerst dat zo'n groot internationaal, wetenschappelijk team het archeologische rijksmonument onderzocht. Na het opgravingsrapport van A.E. van Giffen uit 1948 bleven nog vele vragen open, die ook latere auteurs niet of met alleen vermoedens beantwoordden. Volgens de samenvatting zijn nu bijna alle vragen beantwoord. Vele aspecten van het gebouw zijn onderzocht, zoals alle eerdere op-

gravingsverslagen en -tekeningen, de veelsoortige vondsten, de constructie en architectuur, de waterhuishouding, de plaats in de urbane omgeving, de geofysische ondergrond, de herkomst van de bouwmaterialen en de Latijnse inscripties. De methodes en resultaten van het onderzoek worden in het boek uitgebreid belicht. Achterin is een lijst van eerdere publicaties over de thermen en de daar gevonden voorwerpen opgenomen. Er valt echter nog meer te lezen dan de 207 bladzijden in dit boek. De laatste pagina verwijst naar 19 aanvullende (deel)rapporten die op een speciaal daarvoor ingerichte website zijn te vinden (www.roman-bathingincoriovallum.com). Later dit jaar verschijnt een publieksversie van deze rapporten.

Een van de conclusies van het rapport is dat het oudste deel van de thermen moet zijn gebouwd tussen 65 en 73 na Chr., maar ook dat het badhuis tot het einde van het Romeinse rijk in 476 in gebruik is geweest. De euforie bij onderzoekers en het museum is/was groot toen werd vastgesteld dat de thermen van Heerlen het oudste stenen gebouw van Nederland is. Een claim die trouwens – waarschijnlijk terecht – meteen werd weersproken. Belangrijk zijn ook de aanbevelingen aan het eind van het rapport (p. 199). Doe in de toekomst nog onderzoek naar nog onopgeloste vragen rond het *apodyterium*, de west *palaestra*, niet gevonden *latrinae*, e.d. Bovenal wordt op termijn aanbevolen op basis van de vele nieuwe recente opgravingsverslagen in de stad en regio een grondig onderzoek te doen naar de geschiedenis van Coriovallum als geheel. [RB]

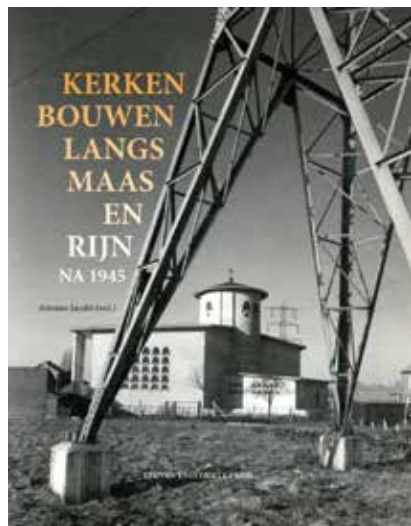

De inwoners van Klimmen in 1796

Door Frans Crutzen (Ransdaal 2019), 152 p., geïll., registers op plaats- en persoonsnamen. Te koop bij de auteur via fr.crutzen@home.nl. Prijs: € 27,50 (opbrengst is bestemd voor de restauratie van de kerk in Klimmen)

De Franse volkstellingslijsten uit 1796 zijn gewilde bronnen voor diverse onderzoekers. Regelmatig verschijnen boeken of artikelen die deze lijsten getranscribeerd per plaats weergeven. Vooral voor genealogisch onderzoek is het een veel geraadpleegde bron. Dat met zo'n lijst in de hand meer mogelijk is, bewijst dit boek van pastoor en archivaris Frans Crutzen. Allereerst – en dat zie je maar in weinig soortgelijke publicaties – wordt de gepresenteerde lijst geplaatst in de context van wetgeving en domicilie-verplichting. Daaropvolgend wordt aandacht geschonken aan de samensteller van de lijst, zijn werkwijze en de betrouwbaarheid van de lijst. Dit soort bronnenkritiek (door vergelij-

king bijvoorbeeld met de kerkelijke doop- huwelijks- en overlijdensregisters) die je nauwelijks in andere soortgelijke publicaties vindt, is essentieel: je wordt gewezen op hiaten en foute inschrijvingen (beroep, herkomst, geboortejaar, verwantschap). Crutzen analyseerde dat schoolmeester Frederik Fahner bij het samenstellen van de lijst zeven routes volgde. Daarmee zijn de huizen/woonadressen van de gezinnen per gehucht aan de hand van de eerste kadastrale kaarten te bepalen. De kaarten zijn in het boek weergegeven. Daarbij blijft het niet. In de bijlagen worden overzichten gegeven van leeftijdsopbouw, inwoners die in 1796 deel uitmaakten van Wylre en Schin op Geul en meerdere verschillend gesorteerde staten van beroepen en waar die werden uitgeoefend. Foto's van gevelstenen van nog bestaande woningen en schutterszilver completeren de overzichten. Terecht prijst burgervader Wil Houben in zijn voorwoord het gedegen onderzoek van deze auteur. [RB]

Kerken bouwen langs Maas en Rijn na 1945. Kirchenbau an Maas und Rhein nach 1945.

Door Antoine Jacobs (red.), (Leuven 2019) geïll. (z/w), 382 blz. ISBN 978 94 6270 2220. Prijs: €49,50.

Deze goed verzorgde en prachtig geïllustreerde uitgave biedt een geschiedenis van de naoorlogse kerkbouw in Nederland, België en Duitsland

met bijzondere aandacht voor de beide Limburgen en de regio's rond Aken, Keulen en Düsseldorf. De kerkenbouw wordt beschreven binnen de religieus-maatschappelijke, theologische en liturgische ontwikkelingen van de Rooms-Katholieke en Protestantse kerken na de Tweede Wereldoorlog. Tot in het midden van de jaren zestig van de twintigste eeuw hield de spectaculaire opleving in de kerkenbouw aan. Toenemende ontkerkelijking en afnemend kerkbezoek zorgden voor een stagnatie en leidde uiteindelijk tot herbestemming van kerkgebouwen en in een aantal gevallen tot afbraak.

Het boek opent met een uitvoerig overzicht van de bestaande literatuur over de kerkbouw en vervolgt met een beschrijving van de situatie in Nederlands Limburg. De Nijmeegse kerkhistoricus Peter Nissen geeft allereerst in beknopt bestek een overzicht van de kerkelijke ontwikkelingen in Limburg na 1945. In de jaren vijftig beleefde het katholicisme nog eenmaal een triomfalistische hoogconjunctuur, maar toch worden de eerste scheurtjes al zichtbaar. In de jaren zestig geven het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en het Pastoraal Concilie van Noordwijkerhout (1968-1970) de aanzet tot een vernieuwing, die volgens 'Rome' in Nederland echter te ver ging. De benoeming van behoudende bisschoppen om de RK-kerk in Nederland, het 'enfant terrible catholique' in het gareel te krijgen, was het gevolg. Deze benoemingen konden niet verhinderen dat de volkskerk afkalfde. Wat overbleef was een 'tot op het bot verdeelde rest' (p. 51). De bijdragen van Antoine Jacobs en Bart Wiekart, te weten 'Liturgische ontwikkelingen in de naoorlogse Limburgse kerkenbouw' en 'Kerkarchitectuur in Nederlands-Limburg vanaf 1945' beschrijven en analyseren de relatie tussen theologische en liturgische ontwikkelingen na 1945 en de kerkenbouw. Wat de Catholica betreft, was de bouw van kerken aanvankelijk gericht op de Tridentijnse liturgie, de liturgie na het contrareformatorisch concilie van Trente (1545-

1563). De priester ging voor tijdens de eucharistie en de gelovigen waren passieve toehoorders/toeschouwers. De kerken waren ook zo gebouwd: het altaar tegen een wand aan de oostzijde, de gelovigen gehoorzaam in het schip van de kerk, het mysterie aanschouwend. Jacobs en Wiekart schetsen een ontwikkeling van kerkbouw, waarbij na 1945 de participatie van de gelovigen meer en meer (er waren al aanzetten in de periode daarvoor, vooral vanuit Benedictijnse liturgisten) gehonoreerd werd (conform de theologie van het 'Volk Gods onderweg') en er een keuze werd gemaakt voor kleinere kerken, gezien de kerkelijk-demografische ontwikkeling. De 'kerkgemeenschap verzameld rond het woord en het sacrament' werd ook in bouwkundig opzicht het uitgangspunt. Altaar, preekstoel en tabernakel kwamen meer centraal tussen de gelovigen te staan.

Deze algemene en goed gedocumenteerde en geannoteerde bijdragen worden gevolgd door casestudies vanuit Nederlands Limburg, zoals *De ligging van naoorlogse kerken in Venlo-Blerick*, *De financiering van de kerkbouw in het bisdom Roermond tussen 1945 en 1965*, *De Sint-Barbarakerk te Geleen-Lindenheuvel* en *De Huiskapel van de Jezuïeten in Maastricht, 1941-1967*.

Het voert te ver om hier in extenso de bijdragen over België en Duitsland te beschrijven. De opzet is dezelfde: eerst twee algemene studies over kerkhistorische en liturgische aspecten in relatie tot de kerkbouw, gevolgd door casestudies. De diepgang en gedetailleerde beschrijving in de casestudies is navenant.

Deze (letterlijk en figuurlijk) grensoverschrijdende publicatie verdient de status van naslagwerk. (KL)

Limburgensia *De schatten van Schillings*

(Nijmegen 2019); Babke Aarts, Ad van Pinxteren, Jos Schatorjé (red.); 254 p., geïll., ISBN/EAN 978-94-6004-463-2. Prijs: € 29,95.

Het Limburgs Museum kreeg be-

langrijke collecties Limburgensia overgedragen van het verzamelaars-echtpaar Miep en Har Schillings uit Montfort. Decennialang verzamelden zij boeken, manuscripten, kaarten en voorwerpen die op een of andere manier met de geschiedenis van onze provincie Limburg te maken hebben. Onderdelen van hun collectie waren of zijn bouwstenen voor de museale presentatie. Belangrijk was recent ook de overdracht van hun grote collectie manuscripten en bijzondere drukwerken, vooral verzameld door Har Schillings. De bibliotheek van Schillings blijkt een ware 'Fundgrube' voor divers wetenschappelijk onderzoek. Het Limburgs Museum nodigde diverse gerenommeerde onderzoekers en wetenschappers uit het Limburgs historisch netwerk uit om (delen van) de bibliotheek te bekijken en een artikel te schrijven over de waarde ervan voor hun onderzoek. Drieëndertig auteurs leverden in totaal negenentwintig bijdragen voor het boek dat aan de gulle schenkers is opgedragen. Het eerste artikel gaat – uiteraard – over de verzamelaar van deze waardevolle bibliotheek. Daarna volgen beschouwingen van diverse aard aan de hand van bronnen in deze bibliotheek: de natuurlijke historie van de St. Pietersberg, archeologische publicaties, de bisschoppen van Maastricht (?), kastelen, huizen en vestingen, laat-middeleeuwse handschriften, munten, pronkstukken, geschriften van Dionysius de Kartuizer, brieven aan Frederik Hendrik en andere archiefstukken, belangrijke rechtshistorische bronnen

onder andere voor een nieuw bronnenonderzoek naar bokkenrijders, kunsthistorie, kerkhistorie, genealogie en industriële nijverheid. Een boek dus dat zeker beginnende onderzoekers niet mogen missen voor ideeën over mogelijke onderzoeksvelden en de bronnen daarvoor. [RB]

100 jaar 'Sjniêdesj' huisartsenpraktijk te Nieuwenhagen 1919-2019

Door Harrie Mulders, Hans en Gitte Snijders, May Quaedflieg en Jo Oederken [Nieuwenhagen 2019], geïll. (kleur), 80 blz.. Prijs: € 7,50 excl. verzendkosten. Te verkrijgen bij: heemkundelandgraaf1982@gmail.com.

Bij gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de huisartsenpraktijk Snijders te Nieuwenhagen verscheen onder redactie van Harrie Mulders en enkele leden van de heemkundevereniging Landgraaf een boekje over de geschiedenis van vier generaties huisartsen Snijders te Nieuwenhagen. Het werk begint met een stamreeks van de familie. In 1668 traden Conradus Snijders en Anna Korsten alias Offermans te Klimmen in het huwelijk. Dit genealogische deel is ontleend aan het gedegen onderzoek van Gerard Snijders die in 1989 een uitgebreide genealogie van zijn familie liet verschijnen. Vervolgens worden de

vier opeenvolgende huisartsen uitvoerig beschreven te beginnen met Pieter Joseph Snijders (1893-1974), die zich in 1919 als eerste huisarts te Nieuwenhagen vestigde. Hij was gehuwd met Elise Vijgen uit Kerkrade. In de volksmond werd het paar stevast 'Pake en Make' genoemd. Het leven van de oprichter van de praktijk en het wel en wee van zijn gezin komen uitvoerig aan de orde. Tal van anekdotes en familieverhalen passeren de revue. Voormalige patiënten vertellen over hun herinneringen, onder wie de oud-gouverneur van Limburg Sjeng Kremers.

Pake werd opgevolgd door zijn derde zoon George Snijders (1928-1967). Hij zette de praktijk op de Heigank voort. George overleed plotseling op jonge leeftijd. Zijn jongste broer John Snijders (1934-1995), op dat moment werkzaam als huisarts te Susteren, keerde terug naar zijn geboortehuis op de Heigank en nam de praktijk over. Dertig jaar bleef hij te Nieuwenhagen werken als huisarts. Kort voor zijn pensionering overleed hij plotseling op 60-jarige leeftijd. Met zijn overlijden eindigde na 75 jaar de Snijdersdynastie op de Heigank.

Inmiddels was de oudste zoon van Pake en Make, Leon Snijders (1921-2010) een eigen praktijk begonnen te Nieuwenhagen aan de Beuteweg. Zijn onlangs overleden zoon Hans Snijders (1952-2020) volgde hem op en werkte veertig jaar als huisarts te Nieuwenhagen. Hij vertelt uitvoerig over de enorme veranderingen die zich in zijn tijd voordeden. Ook meerdere voormalige patiënten van zijn vader en van hemzelf komen uitvoerig aan het woord. Zijn praktijk werd op 1 januari 2018 overgenomen door zijn dochter Gitte Snijders (1988), met wie de honderd jaar huisartsen Snijders te Nieuwenhagen zijn bereikt.

Het mooi in katerns gedrukte en ingenaaide boekje wordt afgesloten met een fragmentgenealogie Snijders en een (wel erg onvolledige) kwartierstaat van Gitte Snijders. Voor meer informatie zie de website: <http://100jaarsnijders.nl/>. Van harte aanbevolen. [FP]

Het voormalige Pand Kneepkens in april 2011. (Foto: Romaine, Wikimedia Commons)